

CUMHURİYET DÖNEMİNDE İLKÖĞRETİMİN FİNANSMAN SORUNU VE MEKTEP VERGİSİ UYGULAMASI

Işıl ÇAKAN*

Türkiye’de bağımsızlık savaşı ardından uygulamaya konulan toplumsal değişim tasarımı, az gelişmiş bir ülkenin bu yapısal karakterinden kurtulma çabasını sergiler. Değişim tasarımının itici güçlerinden biri olan eğitim, Kemalist iktidarın ana uğraş alanlarından birini oluşturmasına karşın, gerek yeni Devletin bu alana kaynak aktarımında yaşadığı zorluklar, gerekse modernleşmeci seçkinlerin iktidarı paylaştıkları taşra egemen güçlerinin değişim karşısında yarattıkları olumsuzluklar nedeniyle olması gereken ilerleme düzeyine erişemeyecektir. Yeni Türkiye Devleti’nin ilk dönemlerinde temel eğitim alanı olan ilköğretimin yerel iktidarların etkisinden kurtulamaması, ilköğretimin finansmanının merkezin yetki alanının dışına; yerel idarelere teslim edilmek zorunda kalınması, eğitim aracılığıyla ivme kazandırılmaya çalışılan toplumsal değişim tasarımının önünde önemli bir engel olarak varlığını hissettirecektir. Bu çalışma, Türkiye’de yerel güçlerin yetki alanındaki ilköğretimin kaynak sorununa bağlı olarak yaşadığı patolojik durumu sergilemeyi amaçlamaktadır.

Osmanlı Devleti’nden Miras:Tedrisâtı-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı

Halkın eğitim giderlerine katılımını sağlama amacıyla salınan vergi uygulamaları Osmanlı Devleti’nin Cumhuriyete mirasıdır. 1869 yılında eğitim için gerekli olan mali kaynakları belirleyen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi öğrenim çağındaki çocukların okula devam etme mecburiyetini hükme bağlarken, bu mecburiyetin erkek çocuklarda 7, kız çocuklarda 6 yaşından

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

başlayacağını öngörmektedir. Nizamname aynı zamanda uyarılara karşın çocuğunu okula göndermeyen ailelerin gelir durumlarına koşut olarak beş kuruştan yüz kuruşa kadar bir bedelle cezalandırılacaklarını da düzenler. Nizamname’de ilköğretim için yapılacak her türlü masraf da halka yüklenerek, mekteplerin inşası başta olmak üzere onarımı ve öğretmen maaşları o mahalle ya da köyün karşılaması gerekli masraflar arasında sayılacaktır.¹ İlköğretim giderlerinin halka yüklenilmesi esası 1872 yılında öşrün öşrü oranında bir maarif vergisinin konulması ile sonuçlanmış, ancak bu yolla elde edilen gelirin ilköğretim için yeterli kaynak oluşturamaması sonucu bu düzenleme 1882 yılında kaldırılmıştır.²

1913 yılına kadar ilköğretim giderleri oldukça belirsiz ve düzensiz olarak şu kaynaklardan sağlanmaya çalışılır. Bunlar; o bölgede eğer var ise avarız parasından belirli olmayan bir hisse, hayırlı işlere vasiyet edilen paralardan hisse, kurban derisi ve fitre, salma, öğrencilerden alınan ücret ve varsa evkaf gelirlerinden evkaf-ı munderise gelirleridir.³

İlköğretimin genel esaslarını belirleme çabaları ve finansman sorununa ilişkin arayışlar, 23 Eylül 1329/ 1913 tarih ve 305 sayılı Tedrisât-ı İbtidâiyye Kânûn-ı Muvakkatı’nın yürürlüğe girişini sağlamış, bu tarihten itibaren ilköğretim bir ana kanuna kavuşmuştur. Geçici Kanunun birinci maddesi gereğince ilköğretimin zorunlu ve parasız olduğu kabul edilir. Ne var ki, Kanun’un ilerki maddelerinde birinci madde hükmüne karşın ilköğretim giderlerinin karşılanmasının doğrudan doğruya halkın üzerine yüklendiği görülecektir. Kanun’un 15. maddesi ilköğretim masraflarının halk tarafından karşılanacağını ortaya koyar:

“Mekteb-i iptidâiyye tesisine muktazi arsanın tedâriki ve mektep binasının ve muallim ve muallime ve muavin ve muavineleri maaşatıyla süknaları masârif-i inşâiyesi ve bedel-i icârî ve bunların tamiri ve esasâtı-ı mektebin ve levâzım-ı tedrisiyenin tedârik ve tecdidi, dershanelerin teshin ve tenvirî, hademe ücretleri karye ve mahalle ahâlisinin zimmetine aid masârif-ı mecburedendir. Karye veya mahallenin merbut olduğu kaza veya liva yahud

¹ Aziz Berker, *Türkiye’de İlk Öğretim*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1945, s.70. İlköğretimin zorunlu hale getirilişi II. Mahmut döneminin bir ürünü olup, 1824 tarihinde yayımlanan fermanla ilköğretim zorunlu statüye sokulmuştur. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999’a)* İstanbul: Alfa Yayınları, 1999, s.131, 141-142.

² Aziz Berker, a.g.y., s.91., Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay, 1991, s.157-159.

³ Aziz Berker, a.g.y., s.91-92.

vilayet meclis-i idâreleri bu masârıfı aşâr vergisiyle mütenâsib olmak üzere aşâr defterleri mûcibince mükellefine tevzi' eder. Erbâb-ı ticaret ve sanattan olanlara temettü vergilerine kıyasen tevziât icrâ olunur. Masârıf-ı mezbûrenin ahaliden sûret-i istîfâsı bir nizamnâme ile tayin olunacaktır.”⁴

Geçici Kanunun beşinci bölümünü oluşturan “Tedrisât-ı İbtidâiyye Vâridat ve Masârıf ve Maâşatı” bölümünde 15. madde hükmüne açıklık getirilmiş, vilayet bütçesinden karşılanacak masraflar 67. maddede ayrıntılandırılarak; ilk mektebin tüm masrafları ile memur, muallim ve müfettiş maaşlarıyla, “Dârülmuaallimin-i İbtidâiyyelerin” giderlerinin vilayet bütçesinden karşılanacağı belirtilmiştir.⁵

Ne var ki, zorunlu mektep masrafının nasıl tarh ve tevzii edileceği belirgin değildir. Bu boşluk, 5 Nisan 1330/1914 tarih ve 244 numaralı Kanûn-ı muvakkatla giderilmeye çalışılacak, Tedrisâtı ibtidâiyye Kanûnu'nun mektep giderlerinin nasıl karşılanacağını hükme bağlayan 15. maddesi değiştirilerek verginin toplanım prosedürüne açıklık getirilecektir. 244 sayılı geçici kanunla Tedrisât-ı İbtidâiyye Kanun-ı Muvakkatı'nın 15. maddesinin ilk mektep masrafının o bölge ahalisi tarafından karşılanacağına ilişkin hükümleri saklı tutularak maddeye ilave yapıldığı görülür:

“..... Tedrisât-ı iptidâiyye meclisleri tedrisât-ı ibtidâiyye bütçesinin hin-i tanziminde güşâd olunmuş veya olunması takarrür etmiş olan mektep masârıf-ı inşâiye ve daimesini bütçeye idhâl ederler. Bütçenin kesb-i katiyet etmesini müteakib masârıf-ı mezbûre mahalli masârıf encümenleri tarafından ait olduğu karye veya mahalle süknâsına servet ve iradları nisbetinde tevzi' olunur. Mükellefin on beş gün zarfında merbut oldukları kaza meclis-i idârelerine mürâcaatıyla itiraz edebilirler. Meclis-i idâre kararları o sene için katidir. Meclis-i idârece bilâ tasdik kesb-i katiyet eden masârıf-ı mecbûre Tahsil-i emvâl Kanûnuna tevfikân dört taksitte tekâlif-i emriye tahsildarları marifetiyle tahsil ve cihet-i maliyeden ziraat bankası şubesine tevdi' olunur. Taksit zamanlarının tayini ve meblağ-ı mezbûrenin sarfı, mahalli masârıf encümenlerine aittir. Masârıf-ı inşâiyenin iki ya da üç senede tahsil olunmak üzere tevzi' câizdir....”⁶

⁴ *Tedrisât-ı İbtidâiyye Kanûn-ı Muvakkatı, Matbaa-i Âmire*, İstanbul:1329, s.5.

⁵ A.g.y., s.14-15.

⁶ “Tedrisât-ı İbtidâiyye Kanûn-ı Muvakkatının 15inci maddesini muaddel Kanûn-ı muvakkat” için bakınız: *Düstur*, ikinci tertip, C:6, Dersâdet: Matbaai Âmire, s.432.

Madde hükmünde de anlaşıldığı üzere, Tedrisâtı İbtidâiyye Kanûn-ı Muvakkatı'nda da düzenleme altına alınan Tedrisât-ı İbtidâiyye Meclisleri⁷ ilk mektep bütçesininin düzenlenmesinde yetkili kılınarak, verginin tarh ve tevzii Tahsili Emvâl Kanûnu gereğince Vilayet Meclislerine bağlı mahalli masraf encümenlerine (Tahsili Emvâl Kanûnda Tahsisat Encümeni olarak kullanılmaktadır) bırakılmıştır. Bu encümenler kanalıyla halkın servet ve gelirleri oranında vergi salma işlevi yerine getirilecektir.⁸ Görüldüğü gibi ilk mektep masrafını toplama yetkisi Vilayet İdare Meclislerine aittir. Bilindiği üzere Vilayet Meclisi azası olabilme belirli oranda vergi verme, gerçekte belirli oranda gayrimenkule sahip olma şartını içermektedir ki, bu durum Vilayet İdare Meclisine üye olanların o bölgenin toprak güçlüsü ve eşrafı olduğunun göstergesidir.⁹

Savaş Döneminde Halkın Zorunlu Maarif Katkısına Yönelik Tepkileri ve Katkının Toplanamamasının Yarattığı Sorunlar

Hukuki statüsü bu şekilde belirlenmiş olan zorunlu maarif katkısının özellikle savaş dönemi içinde yoksul halk tabakaları tarafından ödenme zorluğu ile, hususi idareler tarafından olması gerekenden fazla salınmasından doğan rahatsızlıklar pek çok şikayeti beraberinde getirir. Arşiv belgeleri bu kapsamdaki şikayet dilekçelerinin yoğunluğunu ortaya koymaktadır. Örnek olarak Antalya'nın Teke kazasından Dahiliye Nezaretine yollanan 15 Mart 1331 tarihli telgrafla bu yıla ait ilk mektep vergisinin fazlalığından şikayet edilirken, Dahiliye Nezaretinden Teke mutasarrıflığına verilen yanıtta İdare

⁷ Tedrisâtı İbtidâiyye Kanûn-ı Muvakkatı'nın üçüncü bölümünde her vilayet merkezinde bir Tedrisâtı ibtidâiyye meclisi kurulacağı ve bu meclise valinin başkanlık edeceği belirlenmiştir. Bu meclisin kimlerden oluşacağı da 27. madde kapsamında düzenlenmiştir:

".....Meclis-i Umûmî-i Vilâyet azasından bu meclise müntehib üç zât ile vilâyet sıhhiye müfettişi, vilâyet maarif müfettişi, darülmuallimin müdürü, merkez mekteb-i ibtidâiyye-i umûmiyesi müdür ve muallimleri tarafından müntehib iki mekteb-i ibtidâiyye muallimi, maarif nazırı tarafından müntehib bir ibtidâiyye müfettişi, merkez mekteb-i ibtidâiyye-i husûsiyesi müdür ve muallimleri tarafından müntehib iki müdür veya muallim" **Tedrisât-ı İbtidâiyye Kanûn-ı Muvakkatı**, s.8-9.

⁸ 1 Şubat 1327 tarih ve 125 sayılı Tahsili Emvâl Kanûnu için bakınız: *Düstur*, ikinci tertip, C:I, Dersaadet: Matbaai Âmire, s.624-629.

⁹ 13 Mart 1913 tarihli İdare-i Umûmiye-i Vilâyât Kânûn-ı Muvakkatı'nın 105. maddesi gereğince Meclisi Umumi azalığına seçilebilme, mebus olabilme koşullarına sahiplikle eş tutulmuştur. *Düstur*, İkinci tertip, C:5, Dersaadet: Matbaai Âmire, 1332, s.208-209. Gerek 10 Ekim 1876 tarihli "Meclisi Mebusan azasının sureti intihab ve tayinine dair talimatı muvakkate" de, gerekse birinci Osmanlı Mebusan meclisinde kabul edilip, kanunlaşmamakla birlikte 1908 seçimlerinde bir talimat gereğince uygulanan İntihabı Mebusan Kanunu'nda mebus olabilme koşulları arasında belirli oranda emlak sahibi olma hükmü bulunmaktadır. Bakınız: Bülent Tanör, *Osmanlı- Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998, s.153.

meclisinin durumu yeniden incelemesi bildirilmektedir.¹⁰ Antalya mutasarrıflığına bağlı Elmalı bölgesi halkı ise Meclisi Umumi kararıyla 1331 senesi içinde emlak ve arazi vergilerinin iki misline çıkarılması ve maarif katkısına da zam yapılmasından dolayı yaşanan ödeme güçlüğü nedeniyle zorunlu maarif katkısından bu sene için muaf tutulmayı talep etmiştir. Dahiliye Nezaretinden Antalya mutasarrıflığına verilen yanıtta ise, zorunlu maarif katkısının savaş nedeniyle hafifletilerek uygulanması yoluna gidilmesi salık verilmektedir.¹¹ Ezine, Çan, Biga kazalarında da halkın mektep vergisinden şikayet etmesinden dolayı Dahiliye Nezareti'nce verginin uygun bir seviyeye çekilerek karşılanması gerekliliği ifade edilmektedir.¹² Dahiliye Nezareti'ne yazılan bu şikayetlerin tümünün olumlu karşılanmadığı, halkın şikayetlerinin asılsız olduğuna ilişkin yazışmalar da görülür.¹³

Halktan gelen şikayetlerin yanısıra, vilayet meclislerinin maarif katkısını toplamasında yaşadığı güçlükler nedeniyle ilköğretim giderleri yeterli olarak karşılanamazken, özellikle de en acil gider olan muallim maaşları düzenli olarak ödenemeyecektir. Vilayetlerle İstanbul arasındaki yazışmalarda muallim maaşlarının ödenebilmesi için Maliye'den yardım talepleri önemli bir yer tumaktadır. Örneğin Trabzon valisi savaş nedeniyle 1331 yılı maarif katkısının toplanamadığını ve bu nedenle muallim maaşlarının ödenemediğini belirtirken¹⁴, Dahiliye Nezareti'nin Trabzon valiliğine verdiği yanıtında maaşların hususi idarenin başka gelirlerinden karşılanması gerekliliği ifade edilmektedir.¹⁵ Aynı durum Bolu vilayeti için de geçerli olup, Bolu mutasarrıf vekilinden Dahiliye Nezareti'ne yazılmış tahriratta da mektep katkısının toplanamaması nedeniyle muallim maaşlarının ödenemediği belirtilmektedir. Dahiliye Nezareti'nin bu biçimde gelen yazılara verdiği yanıtlar muallim maaşlarının tedrisâtı iptidâiye tekâlifî mecburesinden karşılanmasının zorunlu olmadığı ve diğer vilayet gelirlerinin de bu alana

¹⁰ 15 Mart 1331 tarihli telgraf metni için bakınız: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Müdüriyeti (DH-UMVM)*, Dosya:59, Vesika:2, Ek:1-Dahiliye Nezareti'nin 17 Mart 1331 tarihli yanıtı için: Ek:2.

¹¹ *BOA,DH - UMVM*, Dosya:59, Vesika:4, Ek:11

¹² *BOA, DH- UMVM*, Dosya:59, Vesika:28, Ek:1

¹³ Örneğin; Aydın bölgesinde mecburi maarif katkısını düzenleyen 15. maddenin 1334 yılı için vilayetçe ertelenmesi kararına karşılık, Dahiliye Nezareti, Aydın bölgesinin zengin tüccar ve çiftçilere sahipliğine dikkat çekerek maddenin acilen uygulanmasını isteyecektir. *BOA,DH-UMVM*, Dosya:59, Vesika: 37, Ek:1,2.

¹⁴ Trabzon valisinin 22 Kânûn-ı evvel 1331 tarihli acil kayıtlı yazısı için bakınız: *BOA,DH-UMVM*, Dosya:59, Vesika:15, Ek:1

¹⁵ *BOA, DH - UMVM*, Dosya:59, Vesika:15, Ek:2

tahsis edilebileceği anlayışı yönünde olmuştur.¹⁶ İstanbul'un bu tür zor durumlarda, özellikle de muallim maaşlarının ödenmesi amacıyla vilayetlere yardım aktardığı da izlenmektedir. Örneğin Kayseri ilk mektep muallimleri adına Sabri Bey Şubat 1336 tarihinde göndermiş olduğu telgrafında altı aydır maaşlarını alamayan Kayseri ilk mektep muallimleri için Maliye'den yardım talep etmiş¹⁷, Dahiliye Nezareti ise Kayseri muallimlerinin maaş ve diğer ihtiyaçları için Maliye Nezareti'nden 1700 lira aktarılması için girişimde bulunulduğunu Kayseri Mutasarrıflığına bildirmiştir.¹⁸

I. TBMM'nde İlköğretim Giderlerinin Karşılanmasına İlişkin Düzenlemeler

Verginin yoksul halk üzerindeki ağır yüküne bağlı olarak yaşanan sorunlar, yeni rejimin yaratıcılarını da benzer biçimde uğraştırır ve ilk mektep giderlerinin nasıl karşılanması gerektiği ilk dönem yasama meclislerinin sıklıkla tartıştığı bir tema olur. I. TBMM'nin görev süresi içinde gerek soru önermeleri gerekse kanun teklifleri yoluyla ilk mektepler için halkın ödemesi zorunlu olan katkı sorgulanır. Örneğin Kırşehir mebusu Yahya Galip Bey 22.2.1921 tarihli kanun teklifiyle Tedrisatı İptidaiye vergisinin ilgasını isterken, köylünün ekmek parası dahi bulamadığı savaş ortamında böylesi bir vergi yükünün karşılanması imkansızlığına dikkat çeker. Ancak, Lahiya Encümeni sözkonusu teklifi tüm ilk mekteplerin giderlerinin genel bütçeden karşılanamayacağı gerekçesiyle red edecektir.¹⁹

Teklifler bununla sınırlı değildir. Ankara mebusu Mustafa Efendi'nin Tedrisatı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatının 15. maddesinin bir senelik tecili istemli kanun teklifi²⁰, İçel mebusu Ali Efendinin Tedrisatı İptidaiye Kanunu'nun 15. maddesinin ilgası istemli kanun teklifi²¹, gibi bir çok teklif bu içeriktedir. Bu tekliflerden Konya mebusu Vehbi Efendinin "Tedrisatı İptidaiye Kanununun 15inci maddesi mucibince kura ve kasabat ahalisine yapılan tevziattan sarfınazır edilmesine dair" teklifi Mecliste yoğun tartışmaları beraberinde getirecektir. Teklif üzerine Dahiliye ve Maarif Encümenleri birer mazbata ile Tedrisatı-ı İbtidâiyye Kanûn-ı Muvakkatı'nı

¹⁶ Bolu valisinin 2 Teşrin-i evvel 1331 tarihli yazısı ve Dahiliye Nezareti'nin 4 Teşrin-i evvel 1331 tarihli yanıtı için bakınız: *BOA, DH- UMVM*, Dosya:59, Vesika:9, Ek:1,2

¹⁷ Şubat 1336 tarihli telgraf için bakınız: *BOA, DH- UMVM*, Dosya:39, Vesika:61, Ek:1

¹⁸ *BOA, DH- UMVM*; Dosya: 39, Vesika:61, Ek:3

¹⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre I)*, C:8, İ:155 (22.2.1337), s.380.,C:9, İ:15 (2.4.1337), s.303.

²⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre I)*, C:8, İ:155 (22.2.1337), s.380-381.

²¹ *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre I)*, C:15, İ:129 (17.12.1337), s.121-122.

tefsir etme yoluna gider ve bu tefsirle Kanun-ı Muvakkat yeni bir içerikle maddeleştirilir. Yalnız bu tefsirde Kanun-ı Muvakatta yer almayan bir husus aydınlatılacaktır. Buna göre sekizinci madde kapsamında karye ve mahallerinde mektep bulunmayan halkın zorunlu maarif katkısı vermeyeceği kabul edilmiştir.²² Ne var ki, mebusların bir kısmı bu tefsir düzenlemesini yeterli bulmayacak ve 15. maddenin kaldırılmasında ısrar edeceklerdir. Hatta Osmanlı Devleti'nin kararnameleleri ile yeni Devletin idare edilemeyeceği anlayışı ile acil olarak yeni bir düzenleme yapılması istenir²³. Bu talepler üzerine Maarif Vekili Vehbi Bey (Karesi) Tedrisatı İptidaiye zorunlu katkısı ile idare edilen 2000'in üzerinde mektep bulunduğunu açıklayarak, katkıyı belirleyen 15. maddenin ilgasının mekteplerin kapatılması anlamına geleceğini belirtmiş, bu dönemde ilk mekteplerin Âli ve Tâli mektepler gibi genel bütçeye aktarılmasının olanaksızlığını açıklamıştır. Sonuç olarak teklif Muvazene ve Kavanini Maliye Encümenine gönderilerek tartışmaya son verilmiştir.²⁴ Bu dönemde TBMM, vilayetlerden gelen şikayetleri hususi idarelere genel bütçeden yardım aktarmakla gidermeye çalışır. Ulusal bağımsızlık savaşı döneminde hususi idareler gelirlerinin yetersizliği, genel bütçeden vilayetlere yardım aktarılmasını zorunlu kılar ve 1921 yılında talep edilen 5000 liranın vilayetlere aktarılması kabul edilir.²⁵

Maarif katkısına ilişkin bu şikayetler ve tekliflerin etkisi, ancak I. TBMM'nin son oturumlarında yeni bir düzenleme yapılmasıyla sonuçlanacaktır. 8.4.1923 tarih ve 326 sayılı İdare-i Vilayet Kanunu ile Tedrisat-ı İptidaiye Kararnamesinin Tadiline Dair Kanun'un görüşmelerinde halktan gelen şikayetler yeni bir düzenlemeyle hafifletilmeye çalışılır. Kanun tasarısının görüşmelerinde masrafın her bölgede aynı biçimde salınmadığı, özellikle de köylerde aşar vergisine bağlı olarak köylünün bundan çok ağır olarak etkilendiği belirtilmiştir. Tüm ülkede Tedrisatı İptidaiye vergisi olarak tarh ve tevzii edilen paranın miktarının bir milyon üçyüz bin lira olmasına karşın bu paranın ancak dört yüz bin lirasının tahsil edildiği ve bu miktarın da daha çok köyler tarafından karşılandığı Meclis içindeki açıklamalardan anlaşılmaktadır.²⁶ Bu anlamda yeni düzenlemenin gerekçesi, verginin köy

²² *TBMM Zabut Ceridesi (Devre I)*, C:23, İ:106 (21.9.1338) , s.140-141.

²³ *TBMM Zabut Ceridesi (Devre I)*, C:23, İ:107(23.9.1338), s.158.

²⁴ *TBMM Zabut Ceridesi (Devri I)*, C:23, İ:107(23.9.1338),s.158-160.

²⁵ 12.5.1337 tarihli İcra Vekilleri Heyeti Reîsliğinin kararı için bakınız: *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, *Muamalat Kataloğu (030.10)*, Klasör: 66, Dosya:442, Evrak no:6., Ek:1-2.

²⁶ *TBMM Zabut Ceridesi (Devre I)*, C:28,İ:19(7.4.1339), s.397-398.

dışındaki yerleşimlere de salınarak yaygınlaştırılması ve köyler üzerindeki yükün hafifletilerek ilk mekteplere daha fazla katkı aktarılmasıdır.

Ancak yeni düzenlemeyle kasaba ve şehirlere belirli oranlarda vergi salınmış olmakla birlikte, köylerin o günkü ağır koşulları sürecektir. Köyler açısından sorunun devamlılığı Kanun'un 1. maddesi hükümlerinden izlenebilir. Kanun'un 1. maddesi: "Mecmuu beşyüz haneden dün kasaba, köy veya köylerde mevcut iptidaî mektepleri maaşat ve masarifinin yüzde otuz beşi, beşyüz haneden bin beş yüz haneye kadar olan kasaba ve şehirlerde yüzde ellisi, bin beşyüzden fazla haneli şehirlerde yüzde altmış beşi mezkur köy, kasaba veya şehir halkı tarafından temin ve tesviye olunur."²⁷ şeklindedir. 2. madde de ise yeni açılacak mekteplerin inşaat masraflarının 1. madde hükümlerine tâbi olduğu kabul edilerek, mektep inşaatı da halkın karşılaması gerekli masraflar arasına alınmıştır.²⁸

326 sayılı Kanun kır ve kent arasındaki denge açısından değerlendirildiğinde; kente daha fazla maarif vergisi salınmış olduğu izlenimi yaratmaktadır. Ancak nüfus yoğunluğu gözönüne alındığında kent nüfusunun yoğunluğu vergiyi bu yerleşim alanı açısından aşırı bir yük haline getirmezken, köyün parçalı yapısı göz önüne alındığında verginin köyler için ağır bir yükümlülük getirdiği anlaşılır. I. dönem TBMM Erzurum mebuslarından Durak Bey Kanun tasarısının görüşmelerinde bu duruma dikkat çekmiş, özellikle de bazı köylerdeki hane sayısının çok az olması nedeniyle köylerin yeni düzenlemeden olumsuz etkileneceklerini belirtmiştir:

".....öyle köylerimiz vardır ki efendiler, on haneden başlar,hatta(kom) dedikleri köylerde üç haneden başlar. Efendiler böyle bir kayıt koyarsak, (burada kastadilen toplam 500 haneden az köylerin mektep vergisi açısından yükümlendiği %35'lik vergi yüküdür)on haneli, yirmi haneli köyler katiyen bunun altından çıkamazlar ve buna iştirak edemezler. Bir kere mektep binası için vesaire için yirmi evli bir köyden bu parayı almak mümkün müdür efendiler? Mümkün değildir."²⁹

²⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi, (I.Devre)*,C:28,İ:19 (7.4.1339),s.397. Aynı zamanda bakınız: *Düstur*, üçüncü tertip, C:4, İstanbul: Milliyet Matbaası,1929, s.23.

²⁸ *Düstur*, üçüncü tertip, C:4, s.23.

²⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi(Devre I)*, C:28,İ:19 (7.4.1339), s.400.

Kanun'un 8. maddesi ile sözkonusu vergiyi toplama yetkisi Tahsili Emval Kanunu gereğince vilayet hususi meclislerine bırakılır³⁰, bu yolla ilk eğitim vilayetlerdeki etkinlikleri tartışılmaz taşra egemen güçlerinin elinde kalmaya devam eder.

Kanun'un 3. maddesi verginin toplanımında halkı belirli gelir guruplarına ayıracaktır:

“Tekalifin tarh ve tevziinde servet ve iktidarına göre halk yedi dereceye tefrik olunur. Birinciden bir, ikinciden iki, üçüncüden beş, dördüncüden yedi, beşinciden on, altıncıdan onbeş,yedinciden yirmi lira alınır.Ancak halkın dereceye göre tefrik ve taksimi kendilerine ait borcu temin edecek bir surette olacaktır”³¹

Her ne kadar halk belirli gelir guruplarına ayrılarak verginin adaletli dağıtımı arzulanmışsa da, bu sistemin uygulamada işlemediği, vilayet hususi idarelerince toplanan ilköğretime katkı paylarının eğitim dışı alanlara aktarıldığı,öğretmen maaşlarının ödenmediği ve hususi idarelerin verginin toplanmasında tarafsız hareket etmedikleri görülecektir.³²

³⁰ TBMM tutanaklarında ilköğretim için katkı toplayan makam Vilayet Hususi İdareleri olarak gösterilmektedir. Ancak bazı yayınlarda bu işlevin Vilayet Umumi Meclislerince görüldüğü belirtilmiştir. Bu farklı gönderimlerin nedeni, gerçekte Vilayet Hususi İdarelerinin Tanzimat döneminde kuruluşu gerçekleşen Vilayet Umumi Meclislerinden kök almış olmasıdır. Seçimle gelen bu yerel idarelerin görevleri arasında vilayet tarım ve ticaretinin gelişimini sağlayacak tedbirlerin alınması, tarik-i sultaniye ve tarik-i hususiyenin bakım ve onarımları ve bunun için gerekli katkının vatandaşlardan toplanması başta gelmektedir. Vilayet Umumi Meclislerinin statüsü 1913 tarihli İdare-i Umumiye Vilayet Kanunu ile değişmiş ve bu birimlerin görev alanından bir kısmı merkezden tayin edilen memurlara devredilirken, bir bölümü de “ Vilayetlerin idarei hususiyesi ünvanı altında vücuda getirilen teşkilata tevdi olun(muştur)” İlber Ortaylı ve Şeref Gözübüyük de Vilayet Umumi Meclislerinin İl Özel İdarelerinin çekirdeği olduğunu belirtmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: İsmail Hakkı Göreli, *İl İdaresi*, Ankara: A.Ü. SBF Yay.,1952, s.361., İlber Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, İstanbul: Hil Yay, 1985, s.84-86., Şeref Gözübüyük, *Türkiye’de Mahalli İdareler*, Ankara: TODAİE Yay., 1967, s.28-29. 326 sayılı Kanun’un 8. maddesi için bakınız: *Düstur*,üçüncü tertip,C:4, s.24.

³¹ *Düstur*, üçüncü tertip, C:4, s.23.

³² Vilayet hususi idarelerinin bu konudaki suistimallerini genel olarak serimleyen kaynaklar için bakınız: İlhan Başgöz- Howard E.Wilson, *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, Ankara: Dost Yayınları,1968, s.86-87., Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası 1919-1946*, Ankara: Doğan yayınları, 1971, s.101-102.

Yerel İdarelerin İlköğretim Açısından Yarattığı Sorunlar- Muallim Maaşlarının Ödenmemesi- Yaşanılan Mağduriyetler

Zorunlu mektep katkısının vilayet hususi idarelerince belirli bir ilkeye dayanmaksızın salınmasından doğan şikayetlerin yanı sıra, bu alanda yaşanan bir diğer sorunun kaynağı, vergiyi toplama yetkisine sahip hususi idarelerin darümuallimlerin, darümuallimatların bütçelerini ve muallimlerin maaşlarını da karşılamakla yükümlü olmasıdır. Bu yükümlülük, hususi idarelerin darümuallimin ve darümuallimatı yaşatabilme gerekçesiyle ilk mektepler için yapılması zorunlu harcamaları kısımlarına yol açacaktır.³³ Ancak, Darümuallimlere ve muallim maaşlarına da kaynak aktarmak zorunda kalan hususi idarelerin bu alana da yeterli desteği vermediği meclis içindeki tartışma ve önergelerden ve Muallim Cemiyetlerinin hususi idarelere karşı eleştirel tavrından görülmektedir. Meclisteki soru önergeleri ve teklifler arasında muallim maaşlarının genel bütçeden ödenmesi istekli talepler oldukça fazladır. Örneğin Siverek mebusu Lütfi ve Elaziz mebusu Hüseyin Beylerin muallim maaşlarının neden ödenmediğine ilişkin sorularına yanıt veren Maarif Vekili Rıza Nur Bey hususi idarelerden yakınlıkla Çarşamba ve Isparta'dan gelen dilekçe örneklerini sunmuş, muallimlerin yerel idarelerden kaynaklanan şikayetlerinin yoğunluğuna dikkat çekmiştir. Özellikle bu iki bölge muallimlerinin dilekçeleri muallimlerin serzenişlerine örnek olması açısından anlamlıdır:

“Vatanımızın ihtiyacı katisi bedihi olan meslekte maaş alamıyarak her türlü mahrumiyet ve ihtiyaç içinde bir senedenberi sebat eyledik. Tekessür eden düyunatımızı tesviye edemediğimizden haysiyetimiz kalmadı..... Seneki sabıkadan on, haliyeden üç aylık müterakim maaşatımızın tesviyesi hususunda tedabir ve evamiri aliyenize intizar, son müracaatkâhımız olan Meclisi Âlinize istirhamatımızı..”

“Bir buçuk milyon kuruş bakayasiyle 1336 senesine dahil olan muhasebi hususiye tahsisâtı muhasebei umumiyenin yüzde birini teşkil ediyor. Âşar hissei maarifini vilayetten kurtaramıyoruz. Ayın yirmi ikisinde mayıs maaşını alan diğer memurların hakkı rüchani, mübarek ramazanda bizim aç bırakılmaklığımızın acaba sebebi nedir”³⁴

³³ *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre I)*, C:28, İ:19(7.4.1339), s.397-402.

³⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre I)*, C:2, İ:36(17.7.1336), s.342-343. Dilekçeden de anlaşıldığı üzere hususi idarelerin muallim maaşlarının dışında kendi memur ve müstahdeminin maaş ve ikramiyelerini ödeyerek, “ öncelikli memur” satüsü yarattıkları ve muallimler için aynı hassasiyeti göstermedikleri başta gelen eleştiri konularından biri olacaktır. Bu durumun bir diğer örneği İzmit bölgesinde izlenebilir. Yunan işgal döneminde Yunanlıların desteğini alan Maarif müdürü Mustafa Ferit Bey, beş aydır öğretmenlerin maaş alamamasına karşın düzenli olarak maaşını almaya devam etmiştir. Sabahattin Özel, *Milli Mücadelede İzmit ve Adapazarı* (Yayın aşamasında bulunan kitap)

Tedrisatı İptidaiye muallimlerinin genel bütçeden maaş almasını amaçlayan teklifler gerek Maarif Vekili Rıza Nur Beyden, gerekse mebuslardan gelecek, ancak teklifler bütçede yeterli kaynak bulunmadığından red edilecektir.³⁵

Hususi idareler muallim maaşlarını zamanında ödememeleri yanında, öğretmen maaşlarını asgari ölçülerde tutmanın yolunu onların terfilerini geciktirmekte bulacak, bu biçimde maaş artışlarını engellemek yoluna gideceklerdir. Kurtuluş Savaşının en yoğun dönemlerinde Anadolu'da muallimlerin 300 kuruş maaşla muallimliğe atandıkları saptanmıştır. Bu dönemde Samsun örneğinde şekerin okkasının 53-54 kuruş, zeytinyağı'nın 100 kuruş, bir erkek paltosunun 7 lira olduğu düşünüldüğünde öğretmenlerin aldıkları maaşın karınlarını bile doyurmaya yetmediği anlaşılmaktadır.³⁶

Anadolu ulusal eyleminin egemenlik alanı dışında bulunan İstanbul'da da muallimlerin maaşlarını alamamaları nedeniyle eğitim faaliyetine ara vererek greve gittikleri görülür. 7 Mart 1920 tarihinden itibaren başlayan "tatil-i tedrisat"³⁷, Mart'ın 15'ine kadar devam etmiş ve ancak İtibar Bankasından ilk mektep muallimleri için borçlanma gerçekleştirilerek Ocak ayı maaşının ödenmesine başlanılabilmıştır.³⁸ İlk mektep muallimlerinin maaşlarının ödenmemesinin yarattığı bir diğer sonuç da, öğretime ara verilmesinden rahatsız olan velilerin çocuklarını özel okullara göndermek eğiliminde bulunmasıdır. Hatta İstanbul Vilayeti Meclisi Umumisi mektep masraflarının karşılanamaması ve maaşların ödenmemesi nedeniyle bir kısım mektebin özel okula dönüştürülmesi kararını almışsa da, bu karar Maarif Nezareti'nce onaylanmayacaktır.³⁹

³⁵ Maarif vekilinin teklifi için bakınız: *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre I)*, C:2, İ:36(17.7.1336), s.345. İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey de muallim maaşlarının ödenmesinde yaşanan sorunlar nedeniyle genel bütçeden belirli ödeneğin maaşların ödenmesi amacıyla hususi idarelere aktarılmasını talep edecektir. *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre I)*, C:6,İ:117 (20.12.1336), s.442-443., C:7, İ:130(6.1.1337), s.193-194.

³⁶ Piyasa (Samsun) 8 Teşrin-i evvel 1337'den aktaran Yahya Akyüz, *Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri 1848-1940*, Ankara: Doğan Basımevi, 1978, s.172-173.

³⁷ "Muallimlerin Maaşları", *İleri*, 7 Mart 1336, s.2.

³⁸ "Muallimlerin Maaşları", *İleri*, 9 Mart 1336, s.2, "Tatil-i tedrisât Devam Ediyor", *İleri*, 10 Mart 1336, s.4., "Mektepler Açılıyor- Muallimler Grevi Hitama Erdi", *İleri*, 15 Mart 1336, s.4.

³⁹ "Hususi ve Resmi Mektepler", *İleri*, 2 Teşrin-i sani 1336, s.2., "İbtidâi Muallimleri", *İleri*, 3 Teşrin-i sani 1336, s.1. İstanbul vilayeti dahilinde maaşların ödenmesini sağlamak için Tedrisat-ı İbtidaiye Komisyonu toplanarak, memurların asli maaşlarından senede bir kere olmak üzere yüzde on oranında tedrisât-ı ibtidâiye vergisi vereceklerini karara bağlayacaktır. "İbtidâi Mektepleri", *İleri*, 11 Teşrin-i sani 1336, s.2.

Yerel idarelerin tasarrufları sonucu muallimlerin yaşadığı mağduriyetler Muallimler Mecmuası'na yoğun biçimde yansır ve Mecmua muallimlerin sorunlarını ve taleplerini aktaran bir yayın organı olur. Mecmuanın Yeni Gün gazetesinden yaptığı bir aktarmada Kastamonu vilayetindeki muallim maaşlarının ne derece düşük olduğu örneklenir ve İngiltere'de ilk mekteplere vilayet bütçesinin yüzde ellisi oranında yardımda bulunduğu bir dönemde, özellikle de işgalden yeni kurtulmuş Batı bölgeleri halkının mahalli teşkilatlara bırakılması eleştirilir.⁴⁰

Tedrisat Mecmuası, muallimleri “her yerde bilhassa bizde çok çalışıp güç yaşayan halis proletarya” olarak nitelendirirken⁴¹, Muallim Mecmuası'nın altıncı sayısında “ Maaş Miktarları” başlığı altında verilen haberde muallimlerin kendi ifadeleriyle bir “tesviye amelesi” statüsünde buldukları açıklanmaktadır.⁴²

Gerçekten de muallim olduğu halde bu meslekten ayrılarak amelelik yapan muallimlere rastgelinecektir. Muallim Mecmuası'nın sayfaları arasında yer alan ve belki de bir muallimin içine düştüğü acı durumu göstermesi bakımından Kastamonu maarif müdürlüğüne verilmiş olan bir istifa metni anlamlıdır:

“Bendeniz Sakarya harbi dolayısıyla muhacir olarak perişan bir halde Kastamonuya iltica eyledim, 1 Eylül 337 de muallimi bulunduğum Ömerli karyesine üç yüz kuruş maaşla tayin edildim. Maaşların az ve dört ayda bir verilmesi yüzünden üst ve başımızda olmadığından çoluk çocuğum hastalanarak 25 Mayıs 39 da kerimem Mediha Ömerlide, 6 Haziran 39 da da zevcem Fehime Kastamonuda vefat eyledi. On beş gün zarfında iki cenaze defn eylediğim halde müterakim maaşatımdan Mart maaşını alıp da ne ilaç ne de defin için sarf edemedim. Her iki cenazem meydanda kaldı. Bereket versin yüzde ellisini bağışlayıp tüccarın birinden para almak suretiyle her iki cenazeyi defin edebildim. Bundan müteessir olarak ameleliği muallimliğe tercihan istifa ediyorum. İstifamın kabulüyle müterâkim ve istihkakım olan

⁴⁰ “.....Kastamonu Meclisi umumisince kabul edilen bütçede muhasebei hususiyeden maaş alan muallimlerin maaş miktarları şu suretle tensib edilmiştir: yedi muallim (700), on dokuz muallim (600), kırk sekiz muallim (500) yüz muallim (400) doksan yedi muallim (300) kuruş....” *Muallimler Mecmuası*, Yıl:1, Sayı: 5 (12 Kânûn-ı sâni 1923), s.88.

⁴¹ *Tedrisat Mecmuası* (Kânûn-ı evvel 1919-Kânûn-ı sâni 1920)'den aktaran Yahya Akyüz, *Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri*, s.175.

⁴² “Maaş Miktarları”, *Muallimler Mecmuası*, Yıl:1, Sayı:6 (19 Şubat 1923), s.109.

maaşlarının ve bir kıtada mazbatanın mutemedim olan Murat Hacılar muallimi Recep Fevzi efendiye verilmesini istida ve istirham eyler olbabda ferman.

31 Temmuz 339

Bergamada fabrikatör Kerim ağa nezdinde misafireten mukim Kastamonunun Ömerli karyesi muallimi Mehmed Emin"⁴³

Vilayet hususi idarelerinden maaş alan ilk mektep muallimlerinin gerek hukuki gerekse ekonomik sorunları muallim dernekleri aracılığıyla da dile getirilir. 1 Kânûn-ı evvel 1922 tarihinde toplanan Muallimler Cemiyeti Kongresinde muallimlerin, maaşlarının az olmasından dolayı mekteplerin ihtiyaç dışındaki boş odalarında ikamet etmek zorunda kaldıkları belirtilirken, hususi idareler tarafından görevlendirilen ilk mektep muallimlerinin azillerini engelleyecek ve terfilerini düzenleyecek bir hukuki düzenlemeden de yoksun oldukları açıklanır, yeni Meclisten acilen koruyucu bir düzenleme yapması talep edilir.⁴⁴

1923 yılının Ocak ayı içinde toplanan Muallime ve Muallimler Derneği Kongrelerinde de hususi idareler tarafından uğranılan mağduriyetler ifade edilecektir. Kongrenin ana temasının ilk mektep sorunları ve bu sorunların doğrudan muhatabı olan hususi idareler olduğu basından izlenmektedir.⁴⁵ Mebusların da katıldıkları Kongrenin üçüncü gününde Hakkari mebusu Mazhar Müfid Bey yerel idarelerin ilk mektepler açısından yarattığı tahribattan söz açar. Kongreden çıkan ana sonuç, muallimlerin ayrımsız olarak genel bütçeden maaş almaları üzerine odaklanır.⁴⁶

Muallimler Birliği'nin 1924 yılında muallim maaşlarının görüşüldüğü sırada Meclise sunduğu dilekçe, sorunun yalnızca mahalli idarelerden kaynaklanmadığını da ortaya çıkarmaktadır. Genel bütçeden maaş alan ilk mektep muallimleri için belirlenen maaş miktarları o kadar düşüktür ki, bu durum vilayetlere örnek teşkil etmekte ve vilayet hususi idarelerinin bu tutarın çok daha altında bir maaşla muallim çalıştırmalarına yol açmaktadır. Muallimler Birliği'nin Meclise sunduğu dilekçe bu durumunun göstergesidir:

⁴³ "Muallim Maaşları", *Muallimler Mecmuası*, Yıl: 1, Sayı: 12 (31 Ağustos 1923), s.244-245.

⁴⁴ "Muallimler Cemiyeti Kongresi", *Muallimler Mecmuası*, Yıl:1, Sayı:4 (21 Kânûn-ı evvel 1922), s.60-61.

⁴⁵ "Muallime ve Muallimler Derneği Kongresinden", *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Kânûn-ı sâni 1339, s.2.

⁴⁶ "Muallime ve Muallimler Derneği Kongresinden", *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Kânûn-ı sâni 1339, s.2.

“ Meclisi âliyenin gittikçe artan müşkülât-ı hayat karşısında bulunan ibtidâiyye muallimlerinin maaşları meselesi ile meşgul olmasından müteşekkir olan cemiyetimizin ibtidaî muallimleri zümresi nâmına âtidedeki mâruzatının nazar-ı itibâre alınmasını istirham ediyorum:

1. Muvâzene-i umûmiyeden maaş alan ibtidaî muallimleri asgari bin kuruş maaş alır. Muvâzene-i husûsiyeye tâbi olanların daha az alması adalet ve mantığa muhaliftir.
2. Maarif encümeninin teklifi veçhile muallim muavinleri için beşyüz muallimler için sekizyüz verilirse maarifin kıymetini takdir etmeyen vilayetler daha fazla vermek istemeyeceklerdir.
3. Beşyüz kuruş maaş, tahsisâtıyla birlikte her gün fiyatı yükselen ekmekten sonra üç okka bile tedârikine kâfi değildir. Diğer ihtiyaçları nasıl susturmak kâbildir.
4. Bütün ibtidaî muallimleri meclisin kendilerini ağılıktan kurtarabilecek karar ve kanunlarına muntazırdır. Muallimlerin vazifelerine merbûtiyetini temin edecek mukarreratın kifâyetsizliği mesleki râğbeti kırıcak ve memleketin maarifini tehlikeye koyabilecektir”⁴⁷

2 Mayıs 1925 tarihinde toplanan “Muallimler Birliği Umumi Kongresi”nde de benzer olumsuzluklar yinelenir. Yürütme heyetinin bir yıllık faaliyetinin sunulduğu raporun 14. bölümünde muallim maaşlarının düzeltilmesi için başta Başvekalet olmak üzere, Maarif Vekaletine ve Meclise ayrı ayrı başvurularda bulunulduğu raporlanmıştır.⁴⁸ Kongre zabıtlarından daha önceki yıllardaki kongrelerde olduğu gibi ilköğretimin ve bununla birlikte muallim maaşlarının hususi idarelerden kurtarılması yönünde bir çok önerge verildiği anlaşılmaktadır. Kongre’nin bu konu üzerindeki görüşmelerinde dönemin maarif vekiliyle bu konuda hemfikir olunduğu açıklanarak “ilk tedrisatın mümkün olduğu kadar idâre-i husûsiyeden kurtarılarak idâre-i umûmiyeye devri esâsı” oybirliği ile kabul edilmiştir.⁴⁹

⁴⁷ “ İlk mektep muallimlerinin Maaşları”, *Muallimler Mecmuası*, Yıl:3, Sayı:25 (Teşrin-i sâni 1924), s.984-986. Bilindiği üzere I.TBMM’nde kabul edilen 8 Nisan 326 tarihli Kanun’un 13. maddesi ile muallim maaşları düzenleme altına alınmış, ve bu maddeyle ilk mektep muallimleri maaşlarının altı yüz kuruştan başlayacağı ve her iki senede bir yüz kuruş zam yapılarak hizmet sürelerinin yirmi dokuzuncu senesi maaş miktarının 2000 kuruşa ulaşacağı kabul edilmiştir. Söz konusu Kanunun 13. maddesi için bakınız: *Düstur*, üçüncü terip, C:4, s.24-25.

⁴⁸ *Muallimler Birliği Umumi Kongresi Zabıtları 1341*, Muallimler Birliği Umumi Merkez Neşriyatı, Ankara: Yeni Matbaa, 1341, s.8.

⁴⁹ Öte yandan Kongre’de Nevşehir muallimlerinin sunduğu önergeyle bazı vilayetlerde bütçe darlığı nedeniyle ilk mektep muallimlerinin kıdem zamlarının ödenmediği ve müfettişler tahsisatının da kaldırdığı belirtilerek, maarif bütçesinde “İdâre-i husûsiyelere muâvenet

İlköğretim alanının kaynak sorunu yüzünden yaşadığı sıkıntılar yabancı uzmanların raporlarının da nirengi noktasını oluşturur. 1924 yılında Maarif Vekaleti'nin davetlisi olarak Türkiye'ye gelen John Dewey eğitim tarihimiz açısından son derece önemli iki rapor hazırlar. Bunlardan ilki bir rapor olmaktan çok bütçeye eklenmesi zorunlu görülen eğitimle ilişkili tahsisatlardır.⁵⁰ Raporlardan ikincisinde yer alan “Muallimlerin Yetiştirilmesi ve Terfii” başlıklı bölümde özellikle muallim maaşları sorunu eğitimin gelişme aşamalarıyla ilişkilendirilerek ayrıntılandırılır:

“Muallim maaşları süratle ve pek büyük bir nisbette tezyid olunmalıdır. Maaş meselesi, en münâsib şahsiyetleri muallimlik mesleğine cezb için başlıca nokta olmamakla beraber muallimin alacağı ücret, kendisini ve ailesini münâsib bir derecede yaşatacak derecede olmadıkça bundan zararlar tevellüd eder. Nasıl ki bu zararlar Türkiyede bu gün kendisini göstermiştir.... Bu sûretle maaşların miktârı meselesi bugün Türkiye maarifinin merkezi meselesidir. Bir taraftan acil ihtiyaca mukâbil derhal bir tedbir ittihâzı lâzım olmakla beraber diğer taraftan maarif ve mâliye vekâletleri ile muallimler cemiyetlerinden ve vilâyetler maarif memurlarından müteşekkil bir komisyonun bu meselenin heyet-i umûmiyesini hayat pahallılığı, para piyasasının tenzili, tedrisât vergisi, vâridatın tezyidi nokta-i nazarından tetkik etmesi ve muallimlere bazı sühûletler temini (muallimler için vâsıta-i nakliyeden meccânen istifâde edilmesi, kendilerine mahrûkat itâsı, mahalli idareler tarafından ya meccânen yahud cüzî bedel mukâbilinde mesken te'mini gibi) ve muallimlerin iktisâdi vaziyetlerini emin, müstakırr ve câzib bir hale getirecek diğer vesâit ihzârı gibi cihetleri teemmül eylemesi muvafıktır”⁵¹

Yerel idarelerin ilk eğitim alanına kaynak aktarmakta yarattıkları olumsuz tavırları dönemin Maarif vekilleri bile kabullenecektir. I. Dönem TBMM'nde Maarif Vekilliği yapan Hamdullah Suphi Bey 1921 yılında Hakimiyeti Milliye gazetesindeki mülakatında genel savaştan beri hususi idarelerin ilköğretim için yarattığı sorunları ortaya koyar.⁵² Hamdullah Suphi

faslına” belirli bir ödeneğin konulması talep edilirken, muallimlerin tatillerde yarım ücretle seyahatleri gibi ekonomik hakların kazanılması için önergeler de Kongreye sunularak kabul edilmiştir. A.g.y., s.90-103.

⁵⁰ “Bütçeye konulması muktazi Tahsisat Hakkında Muhtıra” için bakınız: “Profesör John Dewey'nin Raporudur”, *Maarif Vekâleti Mecmuası*, Sayı:1 (1 Mart 1341), s.1-8.

⁵¹ John Dewey'nin ikinci raporu için bakınız: *Maarif Vekâleti Mecmuası*, Sayı: 2 (1 Mayıs 1341), s.10-11.

⁵² “Maarif Vekili Hamdullah Subhi Bey Efendiyle Mülâkat”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Mart 1337, s.1.

Beyin belki de bu konudaki en somut serzeniş, 1925 yılında İlk Tedrisat Muallimleri Derneği'nde yapmış olduğu konuşmasıdır. Hamdullah Suphi Bey konuşmasında, gerek Tedrisatı İptidaiye vergisinin köylü üzerindeki olumsuz etkilerini gerekse taşra egemenlerinin eğitim üzerindeki olumsuz tasarruflarını hükümetin bir parçası olduğu halde açıklar:

“ İdarei hususiye maarifimizde tahribat vücuda getirmiştir. Onun kaydedilecek ziyandan başka bir neticesi yoktur..... Tedrisatı iptidaiye kanunu, bu defa doğrudan doğruya köylüye: parayı ver, sana mektep yapacağız” diyor. Demek ki, köylüden ilk istediğimiz, hakikaten kendisine ezici gelen ağır bir vergidir. Vergiden maada biz, köylüden çocuğunu istiyoruz; bu, vergilerin en ağırdır. Çünkü Anadoluda kalan son erkeklerin yardımcısı, kadın ve çocuktur..... Fakat bütün müşkilât bu noktalarda değildir. Anadolu ve İstanbul matbuatının, asıl köylülerin ve halkın, onlara tavassut eden meb'usların bu vergi dolayısıyla mütemadi işittirdikleri şikâyet, bize facianın ve hatanın yalnız bir kısmını gösterir. Asıl tahlil etmeğe muhtaç olduğumuz cihet büsbütün başkadır. Masarifi mecbureyi tevzi edenler, meclisi umumiye aza olarak gelenler kimlerdir. Meclisi umumilerin şimdiki teşekküllerine göre, azadan bir kısmı halkın okumasından tedehhüş eden, midesini ve kesesini bütün tufeyliler gibi, büyük kütlelerin cehlü gafleti sayesinde dolduran kimselerdir. Ben, sırtına bindiğim atın, günün birinde beni düşürmesini ve bana kendi arzularını söylemeğe kalkmasını aslâ istemem. Nasıl tasavvur edebiliriz ki, köylünün alın terini, emeklerinin, bütün mahsulünü hiç bir zahmet çekmeksizin elinden alan bu ağalar, müteneffizler halka maarif verecek bir işte samimiyetle çalışsınlar. Tedrisatı iptidaiyemizin bu efendiler tarafından mütalaa ve münakaşa edilmesi her hangi bir noktai nazardan millet için yeisten başka bir şey getirmiyor. Kastemoninin(Kastamonunun) en samimi iki mürteci olan hacı Necip efendi ile hoca Tevfik efendinin sözleri, elimizin altında bugün de yarın de fikirlerimizi teyit edebilmek için, çok kıymetli vesikalar halinde duruyor. Hangi sene vardır ki, yeni mekteplerin mahsulü olan hocaları iş başından kaçırılmak için, bu adamlar her çareye baş vurmazlar. Geçen sene meclisi umumiye, muallimlerin maaşını üçyüz kuruşa indirmeği teklif ve kabul ettiren hacı Necip efendi, takip ettiği maksadı, hususi bir eğlence âleminde ifşa etmiştir: Maaşlarını üçyüze indirttiğimiz vakit, hocaların istifa edeceklerini biliyorduk, nasıl ki böyle oldu. Onların yerine biz istediklerimizi koyacağız”⁵³

⁵³ Hamdullah Suphi, *Dağyolu*, Birinci Kitap, Türk Ocakları Hars Heyeti neşriyatından, S:6, İstanbul: Yeni Matbaa, 1929, s.85-88.

İlk mektep muallimlerinin içinde buldukları bu durumun uzun bir süre çözülemeyeceği gerçeği, devletin bürokratlarınca muallimlerin başka şekillerde motive edilme arayışlarını zorlar. Maarif Emini İsmail Habib Bey (Sevük) Adana'da verdiği "Muallimlik nedir?" başlıklı konferansında muallimlerin refah ve saadet arasında bir tercih yapmaları gerektiğini açıklayarak, zor koşullar altındaki muallimlerin en büyük tesellisinin refaktan öte, elde ettikleri manevi saadet olduğunu belirtir ve bu meslek gurubunun serzenişlerini manevi tatminle giderme çabasına girişir.⁵⁴

I. TBMM faaliyet sürecinde hususi idarelerin muallim maaşlarını ödememe ve maaşların genel bütçeden karşılanamaması gerçekliği karşısında, mebuslardan bir kısmı yerel idarelerin denetlenmesi ve yetkilerinin daraltılması amaçlı düzenleme taleplerinde bulunur. Siverek mebusu Mustafa Lütfi Beyin " muhasebe-i hususiye teşkilatının lağvıyla memurini maarif maaşatının muvazenei umumiyyeden tesviye ve itası" başlıklı teklifi bunun örneklerindedir. Ne var ki, teklif, ilgili Dahiliye ve Maarif Vekaletlerinden farklı karşılıklar bulur. Maarif Vekaleti yaşanan bu sorunlar nedeniyle teklifi olumlarken, Dahiliye Vekaleti bu teklifi halka doğru gidildiği bir dönemde mahalli idarelerin yetkilerinin daraltılması olarak yorumlayarak red edecektir.⁵⁵ Vilayet hususi idarelerinin ıslah edilmesi yönündeki çabalardan biri de teşkilatın oluşum biçimine yönelik olmuştur. İdarei Umumiyei Vilayet Kanunu'nun tadil edilerek vilayet meclislerine seçilmede vergi kaydı aranmaması ve vilayet meclisi azalarının o mahallin halkı tarafından seçimle belirlenmesi yönündeki tekliflerle, taşra egemenlerinin hususi idarelerdeki etkliliklerinin kırılarak maarif alanındaki

⁵⁴ "Şüphesiz bu millet muallimlerini elinden geldiği kadar terfihe çalışıyor, yalnız muallimler değil, istiyor ki her meslek müreffeh olsun. Hepimiz milletten refah istiyoruz. Fakat asıl refaha muhtaç olan milleti kim terfi edecek? Düşünelim arkadaşlar, duygulu bir ruh için müreffeh olmayan bir milletten gelecek refah o ruha saadet değil azabdır, biliyoruz ki millet bizi daha fazla terfi edememişse kendisi daha fazla müreffeh olmadığındandır, bizler refah için refah isteyecek hodgamlar değil, bizler refah için refah isteyecek feragahkarlarız....Bu meslek bize belki bir refah belki orta bir refah bile veremeyecek, fakat daima en azami saadeti verebilir ve veriyor....Ayağı kayacak bir çocuğu uçurumun kenarından tutup kurtarmak, düşün , hangi saadet bundan daha asildir. Ruhunda o kabiliyet varsa arzın en mesudusun, yok o kabiliyetten mahrumsan ruhun o en berrak saadetle titremeyecek kadar hissizse nafi arkadaş, bir dakika bu meslekte durma, çünkü o zaman hem sen bu mesleğe bir yüksün, hem bu meslek sana bir yükür", "Muallimlik Nedir?", *Maarif Mecmuası*, C:1, Sayı:3 (15 Nisan 1928), s.14-15. Maarif Mecmuası " Adana muntıkası maarif mecmuası" olarak kendini tanımlamakta olup,15 Mayıs 1929 'dan itibaren "Çukurovada Memleket" adı ile Adana Muallimler Birliği tarafından ve Adana muntıkası maarif emniyetinin himayesinde yayımlanmıştır. Bakınız: *Çukurovada Memleket* ,Yıl:1, Sayı:1-4 (15 Mayıs 1929), s.1.

⁵⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre I)*, İ:94 (4.11.1336), s.249-253.

baskıların ortadan kaldırılması amaçlanmışsa da, bu teklifler taşra egemenlerinin belirli bir ağırlığa sahip olduğu Meclis'te yaşam alanı bulamayacaktır.⁵⁶

II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi Döneminde İlk Mektep Vergisine İlişkin Yeni Düzenlemeler

I. TBMM döneminde yasalaşan 8 Nisan 1923 tarih ve 326 sayılı Kanunla ilköğretim giderleri açısından şehir ve kasabaların katkısı yaygınlaştırılmış olmakla beraber, halkın şikayetlerinin azalmadığı görülür. Nedeni; 326 sayılı düzenleme ile katkının asgari ve azami miktarının belirlenerek, gelir derecesi yüksek olanların maarif vergisine katkısının çok sınırlı düzeyde bırakılmış olmasıdır. Bu sorun II.TBMM'nin de gündeminde ağırlıklı olarak yer alacak ve yeni çözümleri doğuracaktır.

II.TBMM'nin faaliyette bulunduğu süreç (1923-1927) eğitim alanında merkezileşme eğilimlerinin gözlemlendiği bir dönem niteliği gösterir. Osmanlı eğitim sistemindeki çok yetki ve başlılık II. TBMM'nin seçkinleri tarafından modernleşme çabasına koşut olarak kaldırılacak, eğitim sisteminde tek merkezli bir yapılanma benimsenecektir. 3 Mart 1924 tarihli Tevhidi Tedrisat Kanunu⁵⁷, İdarei Hususiyelerin Darülmuallimin açma yetkilerinin Maarif Vekaleti'nin yetki alanına kaydırılması⁵⁸, 20.3.1926 tarihinde Maarif Teşkilatına Dair Kanun'un kabul edilerek tüm eğitim ve bilim kurumlarının Vekaletin yetki ve sorumluluğuna bırakılması⁵⁹, bu merkezileşme çabalarının göstergeleridir. Ancak, eğitim sistemindeki bu merkezileşme eğilimi ilk

⁵⁶ Kütahya mebusu Cemil Beyin idare meclisi azalıklarına seçilmede vergi kaydı aranmaması, Aydın mebusu Cami Beyin İdarei Umumiye-i Vilayat kanunu'nun tadili ve Elaziz mebusu Hüseyin Beyin nahiye müdürlerinin ahali tarafından seçilmesi içerikli teklifleri bu çabalara örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu tekliflere dönemin yerelleri tarafından karşı çıkılınca tekliflerinin Vilayet Kanunu ile birlikte görüşülmesi Meclis'te kabul edilecektir. *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre I)*, C:12, İ:68(29.8.1337), s113-116. *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre I)*, C:5, İ:94 (4.11.1336), s.254. *TBMM ZC (Devre I)*, C:9, İ:15 (2.4.1337), s.303. İkinci dönem TBMM de benzer biçimde merkez teşkilatı ile yerinden yönetim teşkilatları arasındaki yetki paylaşım sorunlarına sahne olmaya devam edecektir. İdarei Umumiye-i Vilayat Kanununda bu kapsamda yapılması düşünülen değişimler ve mebusların demokratikleşme ve yetki genişliği adına yerel idarelere olan bağlılıkları konusunda bakınız: Işıl Çakan, *Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis*, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1999, s.220-231.

⁵⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre II)*, C:7, İ:2 (3.3.1340), s.25-26.

⁵⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi(Devre II)*, C:2,İ:20(17.9.1339), s.144-147,İ:28 (29.9.1339), s.375-380.

⁵⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi(Devre II)*, C:23,İ:74(20.3.1926), s.265-275.

öğretimin finansmanına yansımamış, özellikle de ilköğretim giderlerinin karşılanmasında merkezle yerel idareler arasındaki paylaşım geçmiş dönemde olduğu gibi sürmeye devam etmiştir.⁶⁰

II. Dönem TBMM'nde bölge mebuslarına ve doğrudan Meclise iletilen şikayetler nedeniyle halkın yükümlendiği maarif katkısının hafifletilmesi için girişimlerde bulunulur. 28.2.1924 tarihinde Meclis gündemine alınan Yusuf Ziya (Zonguldak) ve İsmail Kemal (Çorum) Beylerin kanun teklifleri doğrultusunda Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı'nı tadil eden 326 sayılı Kanun yeniden düzenlenir. Değişim gerekçesi, Kanun'un 3. maddesinin eğitim giderlerinin karşılanmasında adaletsizlik yarattığıdır. Gerekçede her ne kadar vilayetlerdeki yerel güçlerin katkının toplanımında suistimalleri olduğu kabul edilmekte ise de, sorunun kaynağı olarak halkı gelir açısından yedi dereceye ayıran 3. madde gösterilmiştir. Bilindiği üzere madde birinci guruptan bir, ikinciden iki, üçüncüden beş, dördüncüden yedi, beşinciden on, altıncıdan on beş ve yedinciden yirmi lira maarif masrafı alınmasını öngörmüştür. Ancak bu durumda, toprağı ve geliri yüksek olan bir kişinin eğitim için ödeyeceği miktar azami yirmi lira olarak belirlendiğinden, toprak sahibi yerellerin katkısı güdük bırakılırken, topraksız köylünün giderlere katılım oranı yükselmektedir. Bu gerekçeler sonucu, 28.2.1924 tarihinde gerçekleşen yeni düzenleme ile 326 sayılı Kanun'un halkı yedi gelir grubuna ayıran 3. maddesi kaldırılarak 1913 tarihli Tedrisatı İptidaiye Kararnamesinin vilayet hususi idarelerinin yetkilerini genişleten düzenine geri dönmüştür.⁶¹

II. dönem TBMM'nde süregiden soruna çözüm önerilerinden bir diğeri Meclis gündemine 12.4.1925 tarihinde taşınan Gaziantep mebusu Ahmet Remzi Beyin tefsir tavrı ile Kastamonu mebusu Halit Beyin teklifi olacaktır. Teklif ile ilköğretim giderlerinin salt eğitimden yararlananlara değil, halkın tümüne yaygınlaştırılması önerilmektedir:

⁶⁰ Cumhuriyet rejiminin ilk dönemlerinde de eğitim giderlerinin finansmanı üç kaynaktan beslenmeye devam eder. Bunlar; devlet bütçesi, vakıf gelirleri ve vatandaşların eğitim için vilayet yerel meclislerine aktardıkları vergilerdir. Özellikle ikinci grupta yer alan vakıf gelirleri 1924 yılında Evkaf Vekaleti'nin kaldırılması ile birlikte eğitim için bir gelir gurubu olmaktan çıkacaktır. *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre II)*, C:17, İ:95(6.4.1341), s.112-124.

⁶¹ *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre II)*, C:6, İ:114 (28.2.1340), s.485-491.

“ Tedrisat-ı iptidaiye vergisi yalnız mektepten istifade eden halka değil umuma teşmil edilmelidir. Bu halde verginin sikleti hafifler ve köylünün şikayetine mahal kalmaz. Mektepten istifade edemeyen köylünün bu bapta itirazı nazarı dikkate alınmamalıdır.”⁶²

Teklif sonucu düzenlenen 13.4.1925 tarih ve 616 sayılı Mektep Vergisi Kanunu Cumhuriyet rejiminin Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkatı'ndan bağımsız ilk mektep vergisi kanunudur. Kanunun 2.maddesi her ferdi mektepten yararlansın yararlanmasın bu vergiyi vermekle yükümlü kılmış, bu tarihten sonradır ki okulu olmayan köylü yararlanmadığı eğitimin masraflarına ortak olmuştur. Kanun'un 4. maddesinde umumi ve hususi bütçeden maaş alanların ücretleri üzerinden yüzde bir mektep hakkı kesileceği kabul edilir. Kanunun 5. ve 6. maddelerinde ise vilayet hususi meclislerinin o bölge halkına salınacak verginin belirlenmesinde yetkili oldukları, kazalarda maarif encümenleri, vilayetlerde de ilk tedrisat meclisleri kanalıyla sözkonusu verginin halkın gelir, servet durumlarına göre dağıtılacağı hükme bağlanmıştır.⁶³ Kanun teklifinin görüşülmesinde bir kısım mebus tarafından arazi ve emlak , temettu, ağnam ve mahsulatı araziye vergilerine bu vergilerin %5'i kadar maarif vergisi konulması, bu yolla toprak güçlülerinden aktarılacak verginin netleştirilerek belirli bir orana bağlanması önerilmişse de, teklif dikkate alınmayacak⁶⁴ ve taşradaki eşraf, ağa gibi toplumsal katmanların ellerinde bulundurduğu mülk ve kazançlara endeksli belirli bir oran belirlenemediğinden, yerel güçlerin katkısı yine güdük bırakılacaktır.⁶⁵

28 Mayıs 1925 tarihli “Mektep vergisi kanunun suret-i tatbikini gösterir talimatname” verginin niteliği hakkında bilgi sunar. Buna göre kanun Türkiye’de oturan ecnebilerin, manevi şahsiyete haiz imtiyazlı imtiyazsız Türk ve ecnebi şirketlerin de aynı şartlarla yükümlü olduklarını hükme bağlamaktadır (madde4,5). Mektep vergisiyle yatılı ve yatısız açılmış veya senesi içinde açılacak ilk mekteplerin daimi ve fevkalade masraflarının karşılanmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Sözkonusu masraflar, ilk mekteplerin kirası, tamirata, kırtasiye, kitap, aydınlatma, ısıtma, öğretim araçları, hususi idarelere ait muallim meskeninin tamir ve masrafları, tüm mektep hademelerinin aylıkları, kadın erkek ilk tedrisat muallimleriyle

⁶² *TBMM Zabut Ceridesi (Devre II)*, C:17, İ:100'ek (12.4.1341), s.35.

⁶³ *TBMM Zabut Ceridesi (Devre II)*, C:17, İ:100 (12.4.1341), s.274.

⁶⁴ *TBMM Zabut Ceridesi (Devre II)*, İ:100 (12.4.1341), s.269.

⁶⁵ 13.4.1925 tarih ve 616 sayılı Kanun için: *TBMM Zabut Ceridesi (Devre II)*, C:17, İ:100 (12.4.1341), s.264-271. *Düstur*, üçüncü tertip, C:6, Ankara: Başvekâlet Matbaası, 1934, s.307-308.

müfettişlerinin ve muallimlerin zam kanunu gereğince maaş ve fevkalade tahsisatlarıdır. (madde 10) Mektep vergisinin dağıtılmasına temel olan fevkalade masraflar da talimatnamede belirlenmiştir. Bunlar; ilk mekteplerin çağdaş bir şekilde inşası, mektep binalarına gerekli arsaların istimlak bedelleri, mektep binalarına yapılacak ilaveler, ilk tedrisat derecesindeki mekteplerin mesleki sınıflarının tamamlanması (madde 11) olarak sıralanmıştır. Kanunun 4. maddesi gereğince nüfusu elli binden fazla olan yerleşim yerlerinde belediyelerin de vilayet hususi idarelerine yardım etmesi ilkesi kabul edilmiş ve bu yardım miktarının belediye ve hususi idarelerin ortaklaşa kararlarıyla belirleneceği düzenlenmiştir (madde 15).⁶⁶

Maarif vergisiyle mektebi olmayan köylü bu yükümlülüğü karşılamaya zorlanırken, 27 Kânûn-ı sâni 1927 tarihinde kabul edilen Kanunla jandarma ve küçük zabitanının mektep vergisinden muafiyeti kabul edilecek⁶⁷, 18 Mart 1929 tarih ve 1406 sayılı Kanunla ise jandarma ve küçük zabitanaya ek olarak hava, deniz, kara kuvvetlerine mensup bireylerin de bu vergiden muafiyeti sağlanacaktır.⁶⁸

İlköğretim giderlerinin karşılanmasında belirli bir ilkeye dayalı olmayan düzenleme çabaları 1927 yılına kadar sürer. 25.4.1927 tarihinde Hükümet'in 1/1163 sayılı kanun tasarısının sonuçlanıp 1130 sayılı Maarif Vergisi Hakkında Kanun'un kabul edilmesiyle sorun geçmiş düzenlemelere kıyasla bir ölçüde çözüme kavuşturulur. Tasarının gerekçesinde yürürlükte olan Mektep Vergisi Kanunu'nun sakıncaları üzerinde durulur. Gerekçeye göre verginin matrahı belli değildir, vergi mükellefi tebliğden önce ne kadar vergi vereceğini bilmemekte, vergiyi tarh eden komisyonlar çoğu zaman vergiyi adil olarak dağıtmamaktadır. Bu nedenlerden ötürü vergi sürekli bir biçimde halkın yoğun şikayetini beraberinde getirmektedir. Tasarı gerekçesinde çözüm yolu halktan doğrudan doğruya alınan vergilere yapılacak ilave zamlar yolu ile katkının belirlenmesi olarak gösterilmiştir.⁶⁹ Bu gerekçeler üzerine kabul edilen yeni düzenlemenin 1. maddesinde ilk eğitim masrafları için vatandaşlardan aktarılacak katkının bağlı olduğu gelir kaynakları ve bu kaynaklara bağlı olarak belirlenecek katkı payları belirlenmiştir:

⁶⁶ "Mektep Vergisi Kanununun Suret-i tatbikiyesini Gösterir Talimatname" için bakınız: *Maarif Vekâleti Mecmûası*, C:2, Sayı:3 (1 Temmuz 1341), s.45-51.

⁶⁷ 969 numaralı Kanun için bakınız: *Düstur*, üçüncü tertip, C:8, Ankara: Devlet Matbaası, 1946, s.80.

⁶⁸ 18 Mart 1929 tarih ve 1406 tarihli Kanun için bakınız: *Düstur*, üçüncü tertip, C:10, Ankara: Başvekâlet Matbaası, 555.

⁶⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre II)*, C:33, İ:76 (18.6.1927), s.142-143.

- A) Umumi, mülhak ve hususi bütçelerden maaş, tahsisat ve ücret alanların (eytam ve eramil hariç) aldıkları mebalîğ üzerinden iki taksitte istiyfa edilecek yüzde birler,
- B) Müsavi nispette olmak üzere vilâyet meclisi umumilerince sayım ve kazanç vergilerine yüzde elliye arazi ve müsakkafat vergilerine yüzde yirme beşe kadar tarh edilecek kesri munzamlar”⁷⁰

Düzenleme ile, ilköğretim için vatandaşlardan alınan katkıların bundan böyle ayrı olarak toplanmayıp, arazi, kazanç, sayım vergileri ve maaşlar üzerine yapılacak ilave zamlar yolu ile karşılanması esası getirilir. Özellikle arazi ve sayım vergileri üzerine yapılacak ilave zamlar bazı mebuslarca yüksek bulunup, değiştirilmesi talep edilmişse de madde aynen kabul edilecektir.⁷¹

Mektep Vergisi Konusunda III. Yasama Döneminden İtibaren Yaşanan Değişimler

1130 sayılı Kanun’a bağlı olarak salınan maarif vergisinin de ilköğretim giderleri için yeterli kaynak oluşturamaması, yeni arayışları zorlamıştır. Bütçelerinde maarif hizmetine ayrılan katkı yeterli olmayan vilayet hususi meclislerinin bu masrafa karşılık olmak üzere 19 Kânûn-ı sâni 1925 tarih ve 542 sayılı Yol Mükellefiyeti Kanunu gereğince tayin edilecek miktarın azami dört yövmiye miktarındaki kısmından oluşan vergiyi tarh etmeye mezun oldukları 26.4.1928 tarihli Kanun’la kabul edilir. Bu vergiyi bedenen ödemek isteyen mükelleflerin mektep inşaatında çalışarak da katkı sağlayabilecekleri hükme bağlanır. Tek-partili sistemin doğası gereği III. Dönem TBMM’nde mektep vergisine ilişkin neredeyse hiç tartışma olmaz ve Kanun tartışmaksızın Meclisten onay alır.⁷² Ancak, Kanun’da belirtilen dört yövmiye tutarının yeterli derecede açık bir anlam taşımaması, yol vergisinden aktarılacak maarif bedeli hakkında 15 Mayıs 1930 tarihinde yeni bir Kanunun kabul edilmesi ile sonuçlanmış, bütçelerinde maarife tahsis edilmiş gelir yeterli olmayan vilayet hususi idareleri bu masrafa karşılık olmak üzere yol

⁷⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre II)*, C:33, İ:79 (21.6.1927), s.347.

⁷¹ Eskişehir mebusu Emin Bey ile Aksaray mebusu Besim Bey oranları yüksek bulduklarını ifade etmişlerdir. *TBMM Zabıt Ceridesi, (Devre II)*, C:33, İ:79 (21.6.1927), s.347-350.

⁷² *TBMM Zabıt Ceridesi (Devre III)*, C:3, İ:67 (26.4.1928), s.283-284. *Düstur*, üçüncü tertip, C:9, İstanbul: Matbacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, 1931, s.337.

parası ile mükellef olanlardan üç yüz kuruş vergi tarh ve tevziine mezun edilmişlerdir.⁷³

Maarif vergisi çeşitli aşamalardan geçtikten sonra IV. Dönem TBMM tarafından kabul edilen 1454 sayılı Kanun'la müstakil bir vergi gurubu olmaktan çıkarılmıştır. Kanun'la vasitasız vergilerle bu vergiler üzerine konulan ilave zamların (munzam kesirlerin) birleştirilmesi ve oranlarının belirlenmesi usulü kabul edilmiş, müsakkafat, arazi, kazanç ve sayım vergilerine ilave zamlar yapılması yöntemi bırakılarak bu vergilerden maarif hissesi ayrılacağı kabul edilmiştir. Kanun'la müsakkafat, arazi vergisi, kazanç vergisi, ve sayım vergilerinin her birinden vilayetlere, hususi idarelere ve maarife ayrılacak hisseler belirlenmiştir. Müsakkafat vergisinden %15, arazi vergisinden% 19, kazanç vergisinden %28, sayım vergilerinden de koyun keçi, eşek için % 25, tiftik keçisi için % 21, deve, manda, inek öküz, at-kısrak - katır için %32, domuz için %28 maarif hissesi ayrılacağı öngörülmüştür.⁷⁴ Vilayet hususi idarelerinin müstakil vergi salma yetkisinin kaldırılmış olduğu 709 sayılı “ Maarif Vergisi kanununun 5 inci maddesinin mülga olduğu hakkında Heyeti umumiye Kararı” ile de ayrıca belgelenmiş, vasitasız vergilere munzam kesirlerin tevhit ve nisbetlerin tadiline dair olan 1454 sayılı Kanunla 1130 sayılı Maarif Vergisi Kanununun 1.,2., 4, maddeleri ilga edildiğinden hususi idarelerin müstakil vergi salma yetkisinin kalktığı duyurularak, vergilerden belirli oranda maarif hissesi ayrılacağı karara bağlanmıştır.⁷⁵

⁷³ 1618 sayılı “Yol mükellefiyetinden alınacak maarif vergisi hakkında kanun” için bakınız: *Düstur*, üçüncü tertip, C:11, Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 1930,s.402. Yol vergisinden aktarılacak maarif hissesine örnek olarak, Kocaeli Valisi Eşref Beyin 1 Mayıs 1930 tarihinde vilayetin yol taksitleri kapsamında yayımladığı genelgesi gösterilebilir.Genelgede 18 yaşından 60 yaşına kadar her erkeğin 1930 senesi için 10 lira yol ve üç lira da maarif vergisi vereceği , tüm bunlara karşılık olarak da on beş gün bedenen çalışılmasının mümkün olduğu ilan edilmektedir. *Vilayetimizin Yol Parası Taksitleri*, 1 Mayıs 930 (Sabahattin Özel Koleksiyonundan).

⁷⁴ 18 Mayıs 1929 tarih ve 1454 sayılı kanun için: *Düstur*, üçüncü tertip, C:10, Ankara: Başvekâlet Matbaası, 1934,1160-1166.

⁷⁵ 7 Mayıs 1932 tarih ve 709 sayılı “Maarif Vergisi Kanununun 5inci maddesinin mülga olduğu hakkında Heyeti Umumiye kararı” için bakınız: *Düstur*, üçüncü tertip,C:13,Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 1932,s.305.

Vilayet Hususi İdarelerinin Maarife Ayırdığı Payların Sayısal Görüntüsü

Verilerin sınırlılığı bu araştırmanın 1925 yılı sonrası sayısal değerler örnekliliğinde oluşturulmasındaki en büyük etkendir. Bu tarih öncesine ilişkin olarak Türk Yurdu Mecmuası'nın sunduğu veriler kanalıyla 1913-14 yıllarına ait tahmini sayılar elde edilebilmiştir. Bu sayılar etrafında 1913 yılında 1.202.000 olan toplam vilayet hususi idareleri bütçesinin 372.000 lirası maarife ayrılmıştır. 1914 yılı itibariyle 1.620.000 liralık toplam bütçenin 557.000 lirasının maarife ayrıldığını belirtilmektedir. Bu oranlar bütçenin üçte birine yakın bir kısmının maarife ayrıldığını ortaya koymaktadır.⁷⁶ Öte yandan bu konuda bir diğer veri; Osman Nuri Ergin'in 1918-1922 yılları arasında İstanbul vilayeti için sunduğu maarif vergi ve tahsisatına ilişkin saptamalarıdır. Bu verilere göre, 1918 yılına ait tahmini maarif gelirinin % 41.72'sinin, 1919 yılında da belirlenen maarif gelirinin % 37.15'inin bu alana aktarıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁷ 1925 yılından itibaren düzenli olarak elde edilebilen veriler, vilayet hususi idarelerinin maarife ayırdıkları payların son derece düşük olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Aşağıda 1925-1931 yılları arasında hususi idarelerin maarif gelirleri ile bu alana ayırdıkları paylar gösterilmiştir.

Tablo I:

Vilayet Hususi İdarelerinin Maarif Gelir ve Masraf Çizelgesi⁷⁸

Yıl	Maarif Tahsilatı	Maarif Masrafı	Tahsisat/Masraf oranı
1925	5.867.000(lira)	2.922.000	% 49,8
1926	11.262.000	6.109.000	% 54,2
1927	12.868.000	6.394.000	% 49,6
1928	15.715.000	7.538.000	% 47,9
1929	16.756.000	6.313.000	% 37,6
1930	15.829.000	6.220.000	% 39,2
1931	10.095.000	2.822.000	% 27,9

⁷⁶ "Türkiye'de İptidâi Maarif 2", *Türk Yurdu*, Cilt:2, Sayı:8 (Mayıs 1341), s.141.

⁷⁷ İstanbul örnekliliğinde 1920,1921 yılı maarif gelirlerinin % 70'inin üzerindeki bir tutarın eğitime ayrıldığı sunulmaktadır. Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*. C:3-4, İstanbul: Eser Matbaası, 1977, s.1319-1320.

⁷⁸ *Mâli İstatistikler*, Ankara: T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları No: 24, s.133.

Tablo I'den izleneceği üzere vilayetlerin toplamış oldukları maarif katkısının yarısını bile bu alana aktarmadıkları görülmektedir. İstatistiklerden iller bazında hususi idarelerinin toplayacakları maarif vergisi ile eğitime ayıracakları paylarının dağılışı da izlenebilir. Örneğin Aydın Vilayetinin 16.3.1926 tasdik tarihli Hususi İdare Bütçesi'nde maarif vergisi miktarı 216.000 lira olarak belirlenirken, maarife ayrılacak pay 112.913 lira olarak gösterilmiştir. 1926 yılı itibariyle vilayetin genel bütçesi 697.100 lira olarak belirlenmiştir. Bu anlamda toplanması muhtemel maarif katkısı bütçenin üçte birine yakın bir oranı oluşturmasına karşılık ayrılan payın düşüklüğü ortadadır.⁷⁹ Bu oranların diğer tüm vilayetler için benzer nitelikte olduğu belirtilmelidir. Bir diğer vilayet olan Eskişehir' de de toplam bütçe geliri 495.664 lira, mektep vergisinden gelecek gelir miktarı 160.317 lira, umumi mektep masrafı ise 73.481 lira olarak belirlenmiştir.⁸⁰ Daha derinlemesine bir bakışla, ilköğretime ayrılan payın kısırlığı Kastamonu Vilayeti'nin 1926 senesi hususi idare bütçesinin maarif tahsilat ve masraf kalemlerinin ayrıntılandırılmasında ortaya çıkmaktadır. 1926 yılı bütçesinde ilköğretime ayrılan pay maarif vergisinden toplanacak miktarın ancak % 44.52'sidir ki, bu oran yerel idarenin verginin yarısını bile eğitime ayrılmak eğiliminde olmadığını ortaya koymaktadır. Tablo II' den izleneceği üzere maarif masrafları içinde ilk mektep giderleri 67.265 lira olarak tesbit edilmiştir. Bu miktar, toplanacak mektep vergisinin % 25.8'ini oluşturmaktadır. Bu anlamda toplanması kararlaştırılan maarif katkısının kanunu gereği aktarılması esas olan ilk eğitime aktarılmadığı ortadadır. Maarif masraflarının vilayet genel bütçesi içindeki payı ise % 16.4 tür.

⁷⁹ *1926 Senesine Mahsus Olarak Vilâyat Umumî Meclisleri Tarafından Tasdik Olunup Tasdiki Âliye İktiran Eden Hususi İdarelerin Esas ve Munzam Bütçeleri*, T.C. Dahiliye Vekâleti Mahalli İdareler Müdürlüğü Yayınları, İstanbul: Devlet Matbaası, 1932, s.210-225'ten çıkarsanarak aktarılmıştır.

⁸⁰ 1.1.1926 tarihinde onaylanan Eskişehir vilayeti hususi idare bütçesi için bakınız: A.g.y., s.650-662.

Tablo II:

Kastamonu Vilayeti 1926 Hususi İdare Bütçesi- Tasdik tarihi 2.3.1926 ⁸¹

Umumi Bütçe Toplamı	701.801.
Mektep Vergisi	260.000.
Maarif Masrafları	115.775.
İlk tedrisat müfettişleri giderleri	4.428.
Müstahdemin ve masarifi müteferrika	954.
Milli Kütüphaneler	514.
İlk mektepler	67.265.
Maaş ve ücret	57.213.
Masarıfı daime	5.540.
İlk mektepler başmuallimleri senelik ücretleri	4.512.
Ana Mektepleri	6.008.
Maaş ve ücret	4.968.
Masarıfı daime	540.
Ana mektepleri eşya mübâyası	500.
Maarifi mütenevvia	36.606.
Mektebi umumiye masarifi tamiriyesi	8.550.
Muallimler harcırahı	1000.
Muallimlik için hariçten gelecek talebe masrafı	1.500.
Mektep icarı	348.
Levâzımı dersiyeye defter ve evrâkı matbua bedeli	1.750.
Çıraklar mektebi maaş ve masrafı	300.
İzcilik ve spor teşkilatı masrafı	750.
Heyeti ihtiyariye ikramiyesi	2.000.
Muallimler mesken icarı	7.703.
Talebe kitap esmâni	10.000.
İlk tedrisat talimatnamesi ve müfredat programı ücret-i tâbiyesi	200.
İlk mektepler sigorta ücreti	2.500.

Özellikle 1929 yılından itibaren ilk mektepler için yapılan harcamalardaki düşüşte, 1929 ekonomik buhranının Türkiye üzerindeki etkileri belirleyici olmuştur. Ancak bu düşüş salt ekonomik buhrandan kaynaklanmamakta, 1454 sayılı Kanun ile müstakil vergi toplama yetkileri ortadan kaldırılan vilayet hususi idarelerinin maarif hissesi olarak ayırmak

⁸¹ 2.3.1926 tarihinde tasdik edilen Kastamonu Vilayeti Hususi İdare Bütçesinden çıkarılmıştır. A.g.y., s.972-990.

durumunda oldukları miktarları da bu alana aktarmadıklarını ortaya çıkarmaktadır. Bunun en önemli göstergesi, 1930 yılı ardından pek çok vilayet hususi idare bütçesinin bu nedenle incelemeye alınmış olmasıdır. Maarif Vekaleti Teftiş Heyeti Reisliğinin raporları ve buna dayalı olarak Maarif Vekilinin İsmet Paşa'ya yazmış olduğu rapor özetlerinde ödenmeyen muallim maaşlarının sebeplerinin tespit edilmesi amacıyla vilayet bütçelerinin araştırılması gerekliliği ifade edilmektedir. Söz konusu raporlara göre örneğin Silifke merkez kazasında Eylül ayında bulunulmasına karşın bazı muallimlerin henüz Mart, Nisan ve Mayıs maaşlarını alamadıkları⁸², Cebelibereket vilayetinde hususi muhasebe memurları ve tahsildarların maaşlarını almalarına karşın Haziran'dan beri muallimlerin maaşlarının verilmediği belirtilirken, söz konusu vilayetin bütçesinin denetlenmesi için gerekli onayın istendiği görülmektedir.⁸³ Teftişi istenilen vilayetler bununla da sınırlı değildir. Gaziantep, Niğde illeri hususi idare bütçelerinin yine aynı nedenlerden ötürü denetimi talep edilmiştir.⁸⁴

İlk Mektep ve İlk Mektep Muallimlerinin Sayılarına İlişkin Gelişme Seyri

Genel bütçeden ilköğretime kaynak aktarılamaması ve yerel idarelerin bu konudaki duyarsızlıklarının en önemli sonucu, okul ve öğretmen sayılarının gelişim seyriindeki yetersizliktir. 1923 öncesindeki ilk mektepler, muallim ve talebinin sayıları üzerine veriler Muallim Mecmualarının verilerinden elde edilebilmiştir. Buna göre 1912- 1913 yılları arasında ruhani olmayan ilk mekteplerin sayısı 2749'dur. Bu sayıya özel ilk mektepler sayısı dahil olmayıp, bunların sayısının da 1162 olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında yine 1912- 1913 yılları arasında muallim sayısının 7079, öğrenci sayısının da 506.544 olduğu saptanmıştır. Bu sayılar 1919- 1920'ye gelindiğinde savaş geçirmiş bir ülkede düşüş gösterecek ve mektep sayısı 2594, öğrenci 211.616 olarak belirlenecektir.⁸⁵ Özellikle de muallim sayısının düşüklüğü 1921 yılı itibarıyla dönemin Maarif Vekili Vehbi Bey tarafından "elimizdeki muallimlerin adedini bu kürsüden söylemeye hayâ ediyorum" denilerek

⁸² 3.9.1932 tarih ve 139/22 numaralı belge için bakınız: *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Kataloğu (030.10)*, Klasör:142, Dosya:16, Evrak No:23, Ek:5.

⁸³ 29.8.1932 tarih ve 139/21 numaralı belge için bakınız: *BCA, Muamelat Kataloğu (030.10)*, Klasör:142, Dosya:16, Evrak No:22, Ek:9.

⁸⁴ Niğde vilayetine ilişkin 24.8.1932 tarih ve 139/19 numaralı yazışma için: *BCA, Muamelat Kataloğu (030.10)*, Klasör: 142, Dosya:16, Evrak No:20, Ek:11. Gaziantep vilayet hususi idaresi bütçesi için yapılan 07.9.1932 tarih ve 139/23 numaralı yazışma için bakınız: *BCA, Muamelat Kataloğu*, Klasör:142, Dosya:17, Evrak No:1, Ek:8.

⁸⁵ *Muallimler Mecmuası*, Yıl:1, Sayı:12 (31 Ağustos 1923), s.247.

üzüntü ile ifade edilmiştir.⁸⁶ Vehbi Beyin Hakimiyeti Milliye'ye verdiği bilgilerden 1921 sonlarında Anadolu'da 2627'si muallim ve 689'u muallime olmak üzere toplam 3316 muallim olduğu, bunların ancak 1207'sinin Darümualliminin mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Vehbi Bey Ankara vilayetinde 1050 köyün bulunduğunu ve bu köylerin yalnızca 200'ünde mektep bulunduğunu belirtirken, Darümualliminlerin senede yirmi talebe yetiştirmiş olması durumunda sözkonusu bu 200 köyün hoca ihtiyacını karşılamak için bile en az on sene beklemek gerekeceğini açıklamaktadır. Geri kalan 850 köyün geleceği bu oranların dışındadır.⁸⁷

Sözkonusu bu durum, 1925 yılı Maarif bütçesi görüşmelerinde ilk mekteplerin durumlarını ayrıntı ile ortaya koyan Urfa mebusu Refet Beyin Türk Yurdu Dergisi'ne yazmış olduğu "Türkiye'de İbtidâi Maarif" başlıklı iki yazısından da belirgin olarak görülür. Refet Bey Türkiye genelinde mektepsiz otuz bin köyün bulunduğunu, bunlardan yirmi bininin on, yirmi haneli küçük köyler olduğunu açıklamaktadır. Mebus, bu köyler için en uygun çözüm yolunu köyleri biraraya toplayacak yatılı ilk mektep sistemi olarak göstermiş, bu koşullarda açılacak üç yüz ibtidai mektep için bile iki bin muallime ihtiyaç bulunduğunu ifade etmiştir. Mebus geri kalan yatılı olmayan on bin köy için ise şimdilik bir muallim atanması halinde toplam on iki bin öğretmene ihtiyaç duyulduğunu kabaca hesaplamıştır.⁸⁸

1927 nüfus sayımı verileri Türkiye'de 63 il, 328 ilçe, 699 bucak ve 39.901 köyün bulunduğunu göstermektedir. 13.648.270 olarak belirlenmiş olan nüfusun % 24'ü (3.305.879) şehirlerde, % 75,8'i (10.342.391) ise köylerde yaşamaktadır.⁸⁹ Ne var ki, yaklaşık 40.000'e yakın yerleşim birimi için elde bulunan mektep ve muallim sayısı yetersiz bile denilemeyecek kadar azdır. 1927-28 yılları arasında ülkede mevcut mektep sayısı yalnızca 6000, muallim adedi ise 15.000 kadardır. Aşağıda Tablo III'den 1923-1932 yılları arasında Türkiye'de mevcut mektep ve muallim sayıları izlenebilir.

⁸⁶ Yahya Akyüz, *Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri*, s.171.

⁸⁷ "Maarifde", *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Kânûn-ı evvel 1337, s.2.

⁸⁸ "Türkiyede İbtidâi Maarif 2", *Türk Yurdu*, C:2, Sayı:8 (Mayıs 1341), s.141-144. Yazarın *Türk Yurdu*'nda yayımlanan ilk yazısında ise bazı vilayetler bazında Meşrutiyetten önce ve sonra ilk mekteplerdeki sayısal durum açıklanarak ortaya konulmuştur. Sözkonusu yazı için bakınız: "Türkiyede İbtidâi Maarif", *Türk Yurdu*, C:2, Sayı:7 (Nisan 1341), s.38-41.

⁸⁹ *İstatistik Göstergeler 1923-1991*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1993, s.8-9.

Tablo III:**1923-1932 Yılları Arasında İlk Mekteplerin ve İlk Mektep Muallimlerin Sayısal Durumu**

Yıl	Mektep Sayısı	Muallim Sayısı
1923-1924	4.894	10.238
1924-1925	5.987	13.822
1925-1926	5.975	14.309
1926-1927	6.023	15.810
1927-1928	6.042	15.194
1928-1929	6.599	15.718
1929-1930	6.562	15.308
1930-1931	6.598	16.318
1931-1932	6.713	16.973

1932 yılı sonrası sayısal değerlerin de bu konuda olumlu olmadığı valilerin merkeze gönderdikleri mektuplardan anlaşılmaktadır. Bursa valisi Abidin Beyin “İlk tedrisatın vaziyeti hakkında” Dahiliye Vekaletine göndermiş olduğu mektup bunun örneklerindedir. Vali gerek mekteplerin durumu gerekse öğretmenlerin maaşları hakkında şu bilgileri sunmaktadır:

“ Bursa vilâyetinin 827 adet köyü vardır. Halbuki Ancak 244 köyde mektep açılmış olup diğer köyler mektepsizdir. Şehir ve kasabalardaki mekteplerde ihtiyaca kifayet etmemektedir. Bu günkü kadroya Vilayet bütçesi tahammül edemediği için 934 bütçesinde de 39 muallim lağvi takarrur etmiştir. Şu vaziyetin Önümüzdeki bir iki sene zarfında iyiliğe doğru gideceği ve mektep adedinin bu günkü vaziyetle artacağı ümit edilmemekte olduğu gibi Bu 827 köy çocuklarının bu günkü şekil ve para ile hepsinin okutturulması imkânı ne zaman ve şekilde hasıl olacağı da en mühim meseledir..... Muallimlerin maaşlarının muntazam verilmemesi bir hakıktır. Hatta bu gün martın 13 üncü günü olduğu halde idarei hususiyenin Şubat maaşını Bursa Vilâyeti henüz veremedi....”⁹⁰

⁹⁰ Dahiliye Vekaleti’ne 18.3.1934 tarih ve 139/28 numaralı üst yazı ile sunulan mektup örneği için bakınız: *BCA, Muamelat Kataloğu (030.10)*, Klasör:142, Dosya:17, Evrak no:6, Ek:2-6.

CHP'nin Vilayet Hususi İdarelerinin Durumları Hakkında Hazırladığı Raporlarda İlk Eğitim Alanına İlişkin Değerlendirmeler ve Çözüm Önerileri

CHP, tek partili süreç içinde yerel idarelerin yapılarına ilişkin olarak bölgelerde umumi müfettişler kanalıyla raporlar hazırlatmıştır. Vilayet hususi idarelerinin o günkü durumları ve görevlerine ilişkin olarak düzenlenen bu raporlarda ilköğretim alanının durumu raporların bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Bu raporların ilgi çektikleri ortak noktalardan biri, 1454 sayılı Kanunun vilayetlerin maarif gelirlerini arttırma olanaklarını ortadan kaldırmasıdır. Kanunla düzenlenen belirli vergilerden maarife pay ayrılması yönteminin maarif alanının giderlerini karşılamadaki yetersizliği ve bu anlamda yerel idarelerinin ek gelir elde etme olanaklarının ortadan kaldırılması, vilayet hususi idarelerinin ilk eğitime kaynak aktarma sorununun kaynağı olarak gösterilmektedir. 21.2.1939 tarih ve 74/53 numaralı "Parti Grupunun Teşkil Ettiği İhtisas Encümenleri ve Bunların Hazırladıkları Raporların Hülâsa ve Esasları" adı ile Dahiliye Vekaleti'nin derlediği raporda, 14.7.1938 tarih ve 73/50 numaralı Dahiliye Vekaleti'nce Başvekil Celal Bayar'a sunulan "Vilayet Hususi İdarelerinin Tarihçesi 1938" başlıklı raporlarda ve 28.5.1940 tarih ve 74/59 numaralı "Vilayet Hususi idarelerinin durumunu tetkik eden Müsteşarlar komisyonu" raporlarında bu durum açıklıkla ifade edilmiştir. 1929 ekonomik bunalımı ile durumları daha da zorlaşan vilayet özel idarelerinin maarif masraflarını karşıladıkları en büyük gelir gurubu olan arazi ve bina vergilerinin yeterli olmadığı raporların ortak sonuçları arasında yer almaktadır. Öte yandan vilayetlerin maarife ayırdıkları paylar açısından sorunların bir diğer kaynağı ise 10.6.1930 tarih ve 1702 sayılı Kanunla İlk mektep muallimlerinin 3 senede bir terfi ettirilerek,terfi sisteminin otomatik usule bağlanmasıdır. Bu durum Vilayet hususi idarelerini zorlayıcı etkenlerden biri olarak gösterilmiş ve muallimlerin maaş ve diğer özlük haklarının genel bütçeden ödenmesi esasının kabulü ile vilayet hususi idarelerinin rahatlayacağı raporlanmıştır.⁹¹ Maarif Vekili Hasan Ali Yücel

⁹¹ "Hususi İdarelerin alacağı şekil hakkında" Trakya Umumi Müfettişliği, Birinci Genel Müfettişlik,Üçüncü Genel Müfettişlik raporları için bakınız: *BCA, Muamelat Kataloğu (030.10)*, Klasör:67, Dosya:445, Evrak no:4. "Parti Grupunun Teşkil Ettiği İhtisas

imzasıyla “Başvekalete” sunulan 10 Şubat 1940 tarihli raporda ilköğretimin temel sorunları ve eğitimin il özel idarelerinde bırakılmasının ülkenin genel menfaatleri açısından yarattığı sakıncalar ortaya konulmuştur:

“.....1929 yılından itibaren malî durumları büsbütün sarsılmaya başlayan hususî idarelerin dertlerine çare bulmak ve ilköğretimin inkişafını temin edici tedbir almak üzere toplanan müteaddit komisyonların dilek ve teklifleri mezkûr idarelerin yüklerini azaltmak, bütçelerini malî takatlarına göre tanzim ettirmek tavsiyesinden ileri geçememiştir. Vekilliğimiz bu bakımdan Hususî idareler lehine bir çok tedbirler almıştır. Bunların en mühimleri;

- a) Yıllık masrafları 651.000 lira tutan mıntika San’at okullarını Vekilliğimiz bütçesine almak,
- b) Masrafları 399.891 lira tutan şehir yatı okullarını Fırka Grubu kararına uyarak kapatmak,
- c) Yıllık masrafları 100.608 lira tutan Maarif idareleri Mümeyyiz, Başkâtip ve kâtiplerini Vekâlet bütçesine almak,
- ç) 1937 yılında; maaş, makam ücret ve harcirahları 500.000 lirayı bulan ilktedrisat Müfettişlerini de Vekilliğimiz bütçesine almaktır.

Böylece sekiz yıl zarfında Hususî idareler 1.650.000 lira masraftan kurtarılmışlardır. Buna rağmen mezkûr idarelerin gördükleri işlerde müsbet ve işin inkişafını gösterici farklar göze çarpmamaktadır. Bilakis İzmir, Tekirdağ, İçel gibi Vilâyetlerin bile öğretmen maaşlarını aylarca geciktirerek vermiye çalıştıkları, bu yüzden bir çok sıkıntılarla karşılaştığı ve Vilâyetlerin bir çoğunda yeni okullar açılmadığı, öğretmenlerin kanunî haklarının vaktinde ödenmediği görülmüştür.

2- İlk tahsil masrafları; arazi ve bina vergilerinin % 75’lerinden temin edilmektedir..... Bir kaç yıllık tecrübe göstermiştir ki ne arazi, bina vergileri o zaman düşünülüyor gibi parlak bir inkişaf göstermiştir, ne de kısmî ve mahalli inkişafın işlerin normal bir tarzda görülmesini temine yarıyacak mahiyette organize edilebilmiştir..... İlk tahsil işinin Vilâyetlerin ellerinde; her Vilâyetin malî takatına göre inkişaf edebilecek bir şekilde bırakılması da

Muamelat Kataloğu (030.10), Klasör: 67, Dosya:447, Evrak no:2. “Hususî İdarelerin alması lâzımgelen şekil hakkında 1 inci Umumî Müfettişliğinin 20.1.1938 tarih ve 2061/449 numaralı tahriratın hulâsası” için bakınız: *BCA, Muamelat Kataloğu (030.10)*, Kalsör:67, Dosya:446, Evrak no:1.

prensip itibarile doğru ve memleketin umumî, millî menfaatlarına uygun bir hareket değildir. Çünkü bu maksat için arazi ve bina vergisine tabi vatandaşlar bir fedakârlığa katlanmaktadır. Fakat bu nimetten istifadeye sıra gelince en çok vergi veren, köyde oturan vatandaşlar ya hiç istifade edememekte veya pek geç istifade edebilmektedir. Buna mukabil bu vergileri hiç vermeyen fakat şehirde veya zengin mıntikalarda mukim insanlar çocuklarını kolayca okutabilmektedirler.....Hususî idareler teşkilâtının istikrarsızlıklarından, İlköğretim müessesesini kurtarmak zarureti vardır. Ancak bu takdirde ilk öğretimi memleket ihtiyaçlarını karşılayacak bir inkişafa kavuşturmak mümkün olabileceğini.....”⁹²

İlk öğretimin yerel idarelerin yetki alanının dışına taşınmamasının sonucu mektep sayısının artış hızı çok düşük seyrederken, öğretmenlik mesleğine olan ilgi de önemli ölçüde azalır. İlkokul öğretmenlerinin hususi idarelere olan bağımlılığı 1948’e kadar sürer. Öğretmenlerin genel bütçeden maaş alamamaları Türkiye Devleti’nin ilk Maarif Şurası toplantısında hala gündemdedir. İlköğretim komisyonunca verilen 31 nolu raporda ilköğretmen maaşları başta olmak üzere kıdem zamları, mesken bedelleri ve idare ücretleri gibi öğretmenlerin kanuni haklarının mahalli idarelerin maarife ayırmak zorunda buldukları bina ve arazi vergisinin %75’i karşılık gösterilmek üzere genel bütçeye aktarılması, bunların dışında kalan inşaat, tamirat ve tesisat ve müstahdem ücretlerinin mahalli idarelerde bırakılması isteği yinelenir.⁹³ Bunun dışında Plan komisyonunun raporunda da aynı biçimde öğretmenlerin genel bütçeden maaş almaları gerekliliği ifade edilmiştir.⁹⁴ Cumhuriyetin önemli bir yol aldığı bu dönemde Maarif Vekaleti tarafından yurt dışından getirilen uzmanlarca da ilköğretimin yaşadığı sorunlar raporlanmaya devam eder.⁹⁵ Cumhuriyet döneminde ilkokul öğretmenlerinin genel bütçeye aktarılmaları çok uzun erimli bir mücadeledir.

⁹² 28.5.1940 tarih ve 74/59 numarıyla Başvekaletten tüm vekaletlere sunulan müsteşar raporları için bakınız: *BCA, Muamelat Kataloğu (030.10)*, Klasör:67, Dosya:447, Evrak No:8, Ek:18-21.

⁹³ *Birinci Maarif Şurası Çalışma Programı Konuşmalar Lâhikalar-17-29 Temmuz 1939*, T.C. Maarif Vekilliği, Ankara.1939,s.645.

⁹⁴ 39 numaralı Lâhika için bakınız: a.g.y., s.672.

⁹⁵ Dr. Berly Parker, *Türkiyede İlk Tahsil Hakkında Rapor*, T.C. Maarif Vekilliği Ana Programa Hazırlık, No:4, İstanbul: Devlet Basımevi,1939., s.36-37. İlk mekteplerin genel sorunları hakkında bakınız: *Amerikan Heyeti Teftiş Raporundan: Maarif İşleri*, T.C. Maarif Vekilliği Ana Programı Hazırlık No:6, İstanbul: Devlet Basımevi, 1939, s.413.

Öncelikle ilk öğretim müfettişleri genel bütçeye aktarılır⁹⁶. Öğretmenlerin genel bütçeye aktarılması için ise 1948'e dek beklemek gerekecektir. Sekizinci dönem TBMM'nde kabul edilen "Özel İdarelerden aylık alan ilkokul öğretmenlerinin kadrolarının Millî Eğitim Bakanlığı teşkilâtına alınması hakkında Kanun" ile tüm ilkokul öğretmenlerinin aylık ve kanuni haklarının genel bütçeden ödeneceği kabul edilecektir.⁹⁷

Sonuç

Ulusal Savaş ortamında Maarif Kongresi'ni toplayarak (16-21 Temmuz 1921), devrim sürecinde eğitimin öncelikli yerini belirleyen siyasal elitin kitlelerin sömürülmesinde etkisi tartışılmaz us-dışı eğitimi ortadan kaldırmak yolunda önemli adımlar attığı bilinir (eğitimin birleştirilmesi, yeni harflerin kabulü millet mektepleri ile okur-yazarlığı yaygınlaştırma vb. çabalarla).

Ancak tüm bu çabalara karşın yığınların aydınlanmasına yönelik inancı tartışılmaz bu kadronun ülkenin yapısal karakteri içinde egemen pre-kapitalist güçlerin eğitim karşısındaki olumsuz etkilerini kıramadığı görülmektedir. Mektep vergisinin uygulanmasında yerel idarelerin yarattığı suistimaller, toplanan katkıların eğitime kanalize edilememesi, ilköğretimin gelişim seyrini son derece olumsuz etkiler. Taşra düzeyindeki engellemelerin yanısıra, I. ve II. Devre TBMM çalışmaları içinde vergi konusunun sıklıkla tartışılmasına karşın her defasında benzer sonuçlara ulaşıldığı, köklü çözümlere gidilemediği de anlaşılmaktadır. Yeni devletin ekonomik olarak yetersizliği ve savaştan yeni çıkan ülkenin bayındırlık ve savunma harcamalarına ayırdığı payların yüksekliği ile Düyunu umumiyeye aktarılmak zorunda kalınan tutarlar⁹⁸, Devletin ilköğretim alanı açısından merkezi bir

⁹⁶ *İlk Tedrisat Müfettişlerinin Muvazenei Umumiye İçine Alınmasına Dair Kanun*, (Kanun No: 3407, Tarih 30.5.1938), T.C. Başvekâlet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü, ty, yy., s.1-3.

⁹⁷ Kanun'un üçüncü maddesiyle ilkokul öğretmenleri genel bütçeye aktarılırken, okulların yapım, onarım ve her çeşit genel giderleri İl özel idaresinin bütçesinde kalmaya devam edecektir. Kanun görüşmeleri için bakınız: *TBMM ZC(Devre VIII)*, C:9, İ:36(30.1.1948), s.105-134., *Düstur* üçüncü tertip, C:29, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, 1948, s.742-746.

⁹⁸ 1924 yılında genel bütçe içinde nafiaya % 11.2, savunmaya %17.6 düyunu-u umumiyeye %4.9 pay ayrılırken, Maarif Vekaletinin bütçe içindeki payı %4.4'de kalmıştır. 1925 yılında maariye ayrılan pay %3.9, 1926'da %3.6, 1927'de %2.8, 1928'de %2.6, 1929'da % 3.2 ve 1930 'da%3.2'dir. Maariye ayrılan paylarıdaki düşüşe karşın bayındırlık ve savunma harcamaları artış göstermiştir. Örneğin 1930 yılında Nafia Vekaletine ayrılan pay % 12.8, Millî Müdafaa Vekaletine aktarılan pay ise % 21.1 olarak belirlenmiştir. *Bütçe Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri (1924-1995)*, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995, s.177-189.

yapılanma içine giremeyişindeki en büyük etkenlerdir. Öte yandan TBMM'ni oluşturan mebusların içinde buldukları toplumsal katmanların niteliği de bu tür bir sonucun oluşumunda etkilidir. I. Devre TBMM'nde eşraf olarak nitelendirilecek ve çoğu büyük toprak sahibi olan çiftçi, tüccar ve aşiret reislerinin oranı % 18'dir. Bu orana % 17 oranındaki müftü ve şeyhlerden oluşan din adamları gurubu eklendiğinde⁹⁹ toplumsal değişimin iticisi asker-sivil bürokratların iktidarı paylaştıkları taşra egemen güçlerinin etkinliği ortaya çıkmaktadır. II.TBMM'nde ise bu guruplardan din adamı kategorisindekilerin ağırlığı azaltılmış olmakla birlikte, yerel güçlerin etkinliği sürmeye devam eder. Öyle ki, II. Devre TBMM'ne üye 333 mebustan 57'sini doğrudan tarım ve ticaretle uğraşan taşra egemen güçleri oluşturmaktadır. Ancak daha derinlemesine bir araştırma, edimsel olarak bu meslek gurubunda yer almamakla birlikte, kökenleri itibariyle bu toplumsal katmanda sınıflandırılabilir mebusların olduğunu göstermektedir. Baba mesleği büyük toprak sahipliğine ve tüccarlığa dayanan 19 mebusun bu kategoriye aktarılması ile II. TBMM'ne üye mebuslar içinde tarım- ticaret kesiminin sayısı 76 yükselmektedir. Bu sayının Meclis içindeki ağırlığı % 22.82'dir.¹⁰⁰ Frey'in verileri kaynaklığında üçüncü ve dördüncü dönem meclisleri içinde de toprak güçlüsü ve tüccar kesiminin ağırlığının süregittiği anlaşılmaktadır. Üçüncü dönem TBMM içinde toprak sahiplerinin ve tüccarların toplamı % 15 olarak saptanmıştır.¹⁰¹

İlköğretim alanının merkezin yetki alanı dışında bırakılışında, cumhuriyet rejimiyle halka doğru gidildiği bir dönemde yerel idarelerin yetkilerinin kısılmasının demokrasi ile çelişeceği anlayışı, yasama meclislerinin yetki genişliğini korumak konusundaki ısrarcı tavırlarının biçimlenişinde etkili olacaktır. Ne var ki, yetki genişliği adına vilayetlere sunulan bu alanın yerel idareler tarafından yeterince önemsenmediği Maarif Vekaletinin ve mülki birimlerin hazırladığı raporlardan, bütçe gerçekleştirmelerinden ve gerekse öğretmen örgütlenmelerinin bu alandaki mücadelelerinden izlenmektedir.

Sonuç olarak toplumsal değişim sürecinde modernleşmeci asker- sivil bürokratların ilerici eğitim anlayışı ile bu alana uygulanan vergi sistemi ve kaynak belirleme yönteminin birbiri ile çeliştiği açıktır. Çözümeyen pre-

⁹⁹ Fredrick Frey, *The Turkish Political Elite*, Massachusetts: MIT Press,1965, s.181, Tablo 7.5.

¹⁰⁰ Işıl Çakan, *Türk Parlamento Tarihinde II. Meclis*, s.108-111.

¹⁰¹ Fredrick Frey, a.g.y., s.181.

kapitalist sisteme koşut olarak yaşanan bu ikircikli durumun Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren köktenci tasarımların önünde önemli bir engel olarak varlığını hissettirdiği düşünülmektedir.

EK II - Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden Vilayet Hususi İdarelerine Yardım Aktarılmasına İlişkin Karar. BCA, 0.30.10 (Muamelat Kataloğu), Klasör: 66, Dosya: 442, Belge: 6.

74
تورکیا بویوک ملت مجلسی

آقره دخیلتی
۲۲۷ / ۵ / ۲۰

16
تورکیا بویوک ملت مجلسی
امم عدولس
عدد
تاریخ

T. C.
DİŞBAKANLIĞI
CUMHURİYET ARŞİVİ

دولت وادیه مستقد اداره مقبولد ادارات حاضره معارف مجتهد تالیف
مغایبه و مدینه اولدینه سه بیله برامه ای نعت بوانه عمده معارفه
تعمیرت اولدو ۱۹۲۷ تا ۱۹۳۷ لودو نکره ای اولدو
کلیت ۱۹۱۵ اولدو ایضاً قرائت اولدو سه شکره
بر برجه کوجیه و ادارات منبیا به اداره ایله تکیه دیکت نکره ای
ایده قیتمه ایغ

تاریخ
مورد
مورد
مورد

۱۹۲۷

- 2 -

جو با یازیلجین اوراقه جواب اولدینی عرمانک تاریخ نومروسنک درجی ویا اولدو

**EK III – Maarif Vekaleti'nden Başvekil İsmet Paşa'ya Sunulan Rapor. BCA, 030.10
(Muamelat Kataloğu), Klasör: 142, Dosya: 17, Belge: 1.**

T. C.
MAARİF VEKÂLETİ
Hususi
1570

1/9/1932
133
23

Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

İ S T A N B U L

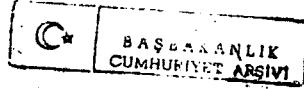
1- Muallimler Gaziantep Vilayeti merkezinde Temmuz, Ağustos, Kili-
liste Haziran, Temmuz, Ağustos; Nizip ve Pesnide Ağustos maaşlarını ala-
mamışlardır. Tedahülde kalan bu maaşların tediyesi için 12300 liraya in-
tiyağ olduğunu.

2- vilayet Hususî muhasebesi Maarif varidatı olarak 1926 yılında
millî emlakten 245000 liraya satın aldığı merkezde kürkçü, kilis ve Çag-
lasyan hanlarının taksit bedellerinin bir kısmı Vilayetin Malî vaziyeti
dolayısıyla verilemediği için Maliye Vekâletinin 28/2/1932 tarih 10155
numaralı emrile hususî idarenin Malîyedeki matlubatı ve akarının icarları
hazredildiğinden muallimlerin tedahülde kalan maaşları verilememektedir.
Yeni vali Akif bey her ne kadar bu intilafın sür'atle halline çalışacağı-
nı bildirmişse de Hazirandan beri verilemeyen maaşlara ve bilhassa Kilis
muallimlerinin maaş vaziyetine münim tesir yapmış olan bu tebdir yerine
dana kolaylaştırıcı bir tebdir alınmak üzere şimdiden hususî İdare varida-
tından haczin kaldırılması ve matlubatının derhal tediyesi hususunun te-
mini tensibi Devletlerine menut bulunduğunu derin hürmetlerimle arz eyle-
rim efendim.

Maarif vekili

EK IV – Maarif Vekaleti'nden Başvekalet'e Gönderilen Hususi İdareler Hakkında Rapor. BCA, 030.10 (Muamelat Kataloğu), Klasör: 67, Dosya: 447, Belge: 8.

T.C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
İlk Tedrisat Ün.v.m. 22.11.1924
Sayı: **61689**

Ankara 18 Şubat 1940
Özet Hususî İdareler
hakkında :

Başvekalet Yüksek Makamına

10/I/1940 tarihli ve 6/159 sayılı buyruklarına karşılıktır :

Hususî idarelerin malî durumları hakkında Dahiliye Vekilliğinden Yüksek Makamınıza sunulan 3/1/1940 tarihli ve 288/159 sayılı yazı 3/1/1940 tarihinde okundu ve incelendi. Vekillikimizi ilgilendiren hususlara ait kanaatlarımız madde madde arz edilmiştir.

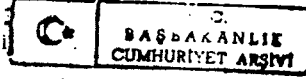
1. Tedrisatı iptidaiye kanunu muvakkatle başlıyarak, ondan sonra çıkarılan muhtelif kanunlarla malî ciheti, Hususî idarelere bırakılan meccanî ve mecburî ilk tahsil işi; her yıl artan talebe sayısı dolayısıyla normal bir şekilde inkişaf ettirilememektedir. Bunun başlıca sebebi Hususî idare teşkilâtının bu bakımdan memleket ihtiyaçlarını normal bir şekilde karşılayamamasıdır. Bu hükmü aydınlatıcı ve kuvvetlendirici bir çok misaller vermek mümkündür.

1929 yılından itibaren malî durumları büsbütün sarsılmaya başlayan hususî idarelerin derhale çare bulmak ve ilköğretimin inkişafını temin edici tedbir almak üzere toplanan müteaddit komisyonların dilek ve teklifleri mezkûr idarelerin yüklerini azaltmak, bütçelerini malî takatlarına göre tanzim ettirmek tavsiyesinden daha ileri geçememiştir. Vekillikimiz bu bakımdan Hususî idareler lehine bir çok tedbirler almıştır. Bunların en mühimleri:

- a) Yıllık masrafları 651.000 lira tutan mantağa San'at okullarını Vekillikimiz bütçesine almak,
- b) Masrafları 399.891 lira tutan şehir yatılı okullarını Fırka Grubu kararına uyarak kapatmak,
- c) Yıllık masrafları 100.608 lira tutan Maarif idareleri

18

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
İlk Tedrisat Umum Müdürlüğü
Sayı:

Ankara, / /19

Özet:

Mülcyyiz, başkâtip ve kâtiplerin vekâlet bütçesine almak,

ç) 1937 yılında; maaş, makam ücret ve harcırahları 500.000 lirayı bulan İktedrisat Müfettişlerini de Vekilliğimiz bütçesine almaktır.

Böylece sekiz yıl zarfında Hususî idareler 1.650.000 lira masraftan kurtarılmışlardır. Buna rağmen mezkûr idarelerin gördükleri işlerde müsbet ve işin inkişafını gösterici farklar göze çarpmamaktadır. Bilâkis İzmir, Tekirdağ, İçel gibi Vilâyetlerin bile öğretmen maaşlarını aylarca geciktirerek vermeye çalıştıkları, bu yüzden bir çok sıkıntılarla karşılaşıldığı ve Vilâyetlerin bir çoğunda yeni okullar açılmadığı, öğretmenlerin kanunî haklarının vaktinde ödenemediği görülmüştür.

2. İlk tahsil masrafları; arazi ve bina vergilerinin % 75 lerinden temin edilmektedir. Bu vergiler Hususî idarelere terkedilirken ilk tahsil işinde, bilhassa öğretmen maaşlarının tediyesinde aksaklıklar husule gelmekesi için borçlu ve alacaklı Vilâyetler arasındaki takas işinin muntazak bir şekilde yapılarak gayri tabiiîliklere meydan verilmesesi Kâliye Vekilligince teahhüt edildiği için Vekilliğimizce o zaman hazırlanan ve gayesi ilk tahsil masraflarını İdareî hususiyelerden almak olan kanun projesinin Yüksek Kurutaya sevki cihetine gidilmemişti.

Bir kaç yıllık tecrübe göstermiştir ki ne arazi, bina vergileri o zaman düşünüldüğü gibi parlak bir inkişaf göstermiştir, ne de kısmî ve mahallî inkişafın işlerin normal bir tarzda görülmesini temine yarıyacak mahiyette organize edilebilmiştir. Bütün Vilâyetlerin bütçelerindeki tahsisat yekûnu aşılamiyacak şekilde iş görüldüğü halde Vilâyetler arasındaki alacak verecek mes'alesinin iyi tanzim edilemekesi yüzünden ve tahsilâtın vaktinde yapılamamasından veya muhammenatı karşılayamamasından işin mahiyeti

Ek. IV/3

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
İlç. Teftişat Umum. Müdürlüğü
Sayı:

Ankara, / /19
Özet:

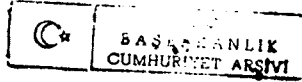
çok sarfılmaktadır.

Karşılığı temin edilmeden Hususî idarelerin yapmaları kabul edilen bir çok hizmetler muvazenesiz, şahsî kanaat ve tahminlere göre bütçe yapmalar, hususî idareler⁴ Maliye Vekiliği arasındaki alacak verecek mes'elelerinin çok defa Maliye lehine geciktirilmesi ve halledilmesi, tahsilâtın idare âmirlerinin şahsiyetlerine göre değişmesi, merkezdeki bütçe kontrol komisyonunun bazı Vilâyetlerin bütçelerine hakim olamayışı Vilâyet hususî muhasebelerini; yıldan yıla inkişaf göstermesi zarurî olan ilk tahsil işini yapamıyacak bir duruma sokmuştur.

3. İlk tahsil işinin Vilâyetlerin ellerinde; her Vilâyetin malî takatına göre inkişaf edebilecek bir şekilde bırakılması da prensip itibarile doğru ve memleketin umumî, millî menfaatlarına uygun bir hareket değildir. Çünkü bu maksat için arazi ve bina vergisine tabi vatandaşlar bir fedakârlığa katlanmaktadır. Fakat bu nimetten istifadeye sıra gelince en çok vergi veren, köyde oturan vatandaşlar ya hiç istifade edememekte veya pek geç istifade edebilmektedirler. Buna mukabil bu vergileri hiç vermeyen fakat şehirde veya zenginçe mntakalarda rükim insanlar çocuklarını kolayca okutabilmektedirler. Halbuki memleket müdafaası, vatandaşların istihsal kabiliyetlerinin artırılması, yeni rejime bütün vatandaşların intibak ettirilmeleri bakımlarından ilk tahsilin ehemmiyet ve kıymeti düşünülecek olursa elbette en ıssız köydeki çocukların da bu nimetten mahrum kalmamalarını temin edici tedbirler alınmasının zarurî bulunduğu kolayca anlaşılacaktır. Onun için Vekillüğimizin kanaatine göre İlk Öğretim masrafları üç kısma ayrılmalı :

Ek. IV/4

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
İlç. Teftişat Umum. Müdürlüğü
Sayı:

-Ankara, / /19

Özet:

a) Öğretmenlere Edentelir Kanunlarla temin edilmiş olan maaşlar, ücretler, kıdem ve mesken zamları, tekaüdiyeler, yol paraları teçhizat bedelleri gibi haklar umumî muvazeneden ödenmeli.

b) İlkokulların tamirat, tesisat, levazımı dersiyeye, mahrukat, tenvirat, kırtasiye masrafları gibi işletme masraflarını ; Belediye teşkilâtı bulunan yerlerde Belediyelerle Hususî idareler temin etmeli,

c) İlkokulların inşaat masrafları şehir ve kasabalarda Belediyelerle Hususî idarelere, köylerde de köy ihtiyar Hey'etlerine terk edilmelidir.

Bu esaslar, Yüksek emirleriniz üzerine Dahiliye Vekâleti Müsteşarlığında toplanan Komisyonca da düşünülmüş ve karar altına alınmıştır.

4. Dahiliye Vekilliğinin tezkeresinde bir tedbir olmak üzere teklif edilen ve Öğretmenlerin 789 sayılı teşkilât kanununa göre aldıkları maaş tahsisatının verilmemesi mes'eleyi halletme bakımından esaslı bir çare olmadığı gibi yeni bir kanun mevzuu da teşkil etmektedir.

İlköğretim mes'elesi Hususî idareler mes'elesi gibi çok girift bir davanın yanında ve daima onunla birlikte mütalea edildiği için, bir çok bakımlardan yeni yeni tedbirler almayı ve bu yüzden sarsıntılar geçirmeyi bir mukadderin icapları gibi kabule mecbur olan Hususî idareler teşkilâtının istikrarsızlıklarından, ilköğretim müesseselerini kurtarmak zarureti vardır. Ancak bu takdirde İlköğretimi memleket ihtiyaçlarını karşılayacak bir inkişafa kavuşturmak mümkün olabileceğini en derin saygılarımla arz ederim.

Maarif Vekili

İşıl Çakan

21

19-2-1910
1508

8656
9594

İ.Ç.

Ta.

Yayımlanmıştır.
25-2-1910

ÖZET

Türkiye’de ilköğretimin gelişim seyri bu alana uygulanan kaynak belirleme (vergi) politikasıyla doğrudan ilişkilidir. İlköğretim giderlerinin doğrudan doğruya halk tarafından üstlenilmesi yanında, finansmanının genel bütçe yerine vilayet hususi idarelerine bırakılması ilköğretimin gelişimini engelleyen en temel etkindir. Cumhuriyet dönemi modernleşmeci seçkinlerin ilköğretime genel bütçeden pay ayıramaması, pre-kapitalist yapının yıkılamaması sonucu olarak yerel güçlerin eğitim üzerindeki olumsuz etkilerinin kırılmaması, dönemin ilerici eğitim anlayışı ile çelişen tasarruflar olacaktır.

SUMMARY

The development of Turkish primary education is directly related with the fiscal policy. In addition to make the citizens cover the expense of the primary education directly by themselves, leaving the financing of the primary education to general provincial government instead of the general budget were the factors that would obstruct the development of the primary education. Primarily, not being able to achieve sufficiently the transfer of the taxes that were collected from the people to the primary education, and the problems that the teachers faced with in relation with the fiscal problems would obstruct the activation of the primary education. Not leaving enough share from the general budget to the primary education by the modernist elite of the Republican period, and not defeating the negative effects of the local powers as a result of not destroying the pre-capitalistic structure would be contradictory with the progressive education understanding of the period.